

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Διπλωματική Εργασία

**ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ
ΥΠΟ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΣΤΑΘΕΙΑΣ,
2010 - 2013**

της

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης στη Διοίκηση Επιχειρήσεων

Αύγουστος 2010

.....

ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ του ΑΡΓΥΡΙΟΥ

Απόφοιτη Τμήματος Ο.Δ.Ε του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Υπάλληλος Υπουργείου Οικονομικών

Αύγουστος 2010

Ευχαριστίες

*στον καθηγητή του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών &
πρώην πρότανη του Πανεπιστημίου Μακεδονίας,
κ. Βελέντζα Κωνσταντίνο,
για τη δυνατότητα που μου έδωσε να ασχοληθώ με ένα αντικείμενο που ανταποκρίνεται
πλήρως στα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα, καθώς και για την αμέριστη βοήθεια καθ'
όλη τη διάρκεια εκπόνησης.*

Επίσης,

*στην οικογένεια μου,
για την πολύπλευρη συμπαράσταση της καθ' όλη τη διάρκεια των ακαδημαϊκών μου
σπουδών.*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τις αρχές του 2010, η χώρα μας βρίσκεται στη δίνη της μεγαλύτερης δημοσιονομικής κρίσης που έχει εμφανιστεί στη διάρκεια της μεταπολίτευσης. Το γεγονός αυτό, καθώς και η πλούσια προβληματική που έχει αναπτυχθεί όλο αυτό το διάστημα σε ακαδημαϊκό, πολιτικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο για τα αίτια και τις συνέπειες της κρίσης, αποτέλεσαν το ερέθισμα για την ανάληψη μιας εργασίας που αφενός θα πραγματεύεται τις τρέχουσες εξελίξεις στην ελληνική οικονομία, υπό το πρίσμα γνωστών αξιωμάτων της οικονομικής θεωρίας, και αφετέρου θα διερευνά τις προοπτικές της για το προσεχές διάστημα, λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική διεθνή εμπειρία. Η ενασχόληση με ένα θέμα για τα δημόσια οικονομικά μιας χώρας δεν είναι άσχετη με τη λειτουργία των επιχειρήσεων, οι οποίες ιδρύονται και αναπτύσσονται - ως επί το πλείστον - σε συνάρτηση με το οικονομικό και θεσμικό περιβάλλον μιας χώρας, το οποίο και επηρεάζει την εξέλιξη τους σε ιδιαίτερα σημαντικό βαθμό.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε 3 μέρη, μέσα από τα οποία επιχειρείται η αποσαφήνιση των αιτιών για τον εκτροχιασμό του δημοσίου χρέους της χώρας και η διατύπωση ορισμένων εκτιμήσεων για τις προοπτικές της οικονομίας.

Σκοπός της εργασίας είναι η αξιολόγηση των νέων δεδομένων που προκύπτουν για την Ελληνική Οικονομία, υπό το πρίσμα της υφιστάμενης δημοσιονομικής στενότητας και των επερχόμενων μεταβολών σε βασικά μακροοικονομικά μεγέθη.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Ελληνική Οικονομία, Δημοσιονομική Κρίση, Δημόσιο Χρέος, Έλλειμμα, Εξαγωγές, Δημόσιος Τομέας, Ανταγωνιστικότητα, Εξωτερικός Δανεισμός, Ελληνικές Επιχειρήσεις.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΕΞΕΩΝ: 14.610

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	iii
Περίληψη	iv
Περιεχόμενα	vi
Κατάλογος Πινάκων – Διαγραμμάτων	ix

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
-----------------------	----------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	3
---------------------------------------	----------

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	5
--------------------------	----------

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΙΜΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

1. Ιστορική Αναδρομή	6
2. Η Ελλάδα στην 3 ^η Φάση του Οικονομικού Κύκλου	9
3. Βασικά Οικονομικά Μεγέθη	12
4. Διεθνοποίηση της Οικονομίας & Ελληνικές Επιχειρήσεις	14

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ & ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

1. Δημόσιο Χρέος	18
2. Ο Ρυθμός Μεγέθυνσης του ΑΕΠ	21
3. Επιτόκια Δανεισμού	25
4. Πληθωρισμός και η Μονεταριστική Ορθοδοξία της ΕΚΤ	27

5. Δημόσιος Τομέας	31
6. Απασχόληση	38

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

1. Η Χρηματοδότηση του Χρέους από τις Διεθνείς Αγορές Ομολόγων ..	41
2. Σενάρια Εξόδου από την Κρίση	43
i. “Πτώχευση”	43
ii. Εγκατάλειψη της Ευρωζώνης	45
iii. Αναδιάρθρωση του Δημόσιου Χρέους	47
iv. Νομισματοποίηση του Χρέους	50
v. Επιτυχής Εφαρμογή του Προγράμματος Σταθερότητας	52
3. Συμπεράσματα – Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας	
i. Συμπεράσματα	54
ii. Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας	59
1. Στην εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής	59
2. Στην απασχόληση	61
3. Στη διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης	63
4. Στη φορολογία	64
5. Στη μείωση των δημοσίων δαπανών	65
6. Στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	66
iii. Αντί επιλόγου	67

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΑΦΟΡΩΝ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΩΝ

Βιβλία	x
Άρθρα – Μελέτες – Ιστοσελίδες	xi

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Δείκτης Εξωστρέφειας για το 2009 15
2. Δαπάνες & Έσοδα Γενικής Κυβέρνησης ως Ποσοστό του ΑΕΠ (2009) 33

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Η Πορεία των Συνολικών Εσόδων και Δαπανών ως Ποσοστό του ΑΕΠ 8
2. Οικονομικός Κύκλος 10
3. Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης (1970 - 2008) 22
4. Εξέλιξη Δημοσίου Χρέους και Ελλείμματος Προϋπολογισμού 24
5. Εξέλιξη Φορολογικών Εσόδων ως Ποσοστό του ΑΕΠ 36
6. Απόδοση Ελληνικών 10ετών Ομολόγων 56

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί εξαρχής, ότι στη μακροοικονομική σφαίρα τα πάντα θα πρέπει να εξετάζονται συνδυαστικά και όχι μεμονωμένα. Η χρήση αναλύσεων μερικής ισορροπίας στην εξέταση του συνόλου των πραγματικών μεγεθών μιας οικονομίας αδυνατεί να αποκαλύψει το εύρος των αλληλοσυσχετίσεων που υφίστανται και αλληλοτροφοδοτούνται μεταξύ τους, και ως εκ τούτου στην υπόδειξη λύσεων που θα μπορούν να χαρακτηριστούν ως οι πλέον αποτελεσματικές. Υπ' αυτή την έννοια, η ανάλυση των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας στην παρούσα εργασία επιχειρείται μέσα από την εξέταση μιας σειράς παραγόντων, η σύνθεση των οποίων ευελπιστούμε ότι θα μας οδηγήσει σε κάποια ασφαλή συμπεράσματα για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η οικονομία της χώρας. Παράλληλα με την ανάλυση των παραγόντων αυτών, διατυπώνονται - ή αφήνεται να εννοηθούν - και ορισμένες προτάσεις για την υπέρβαση της υφιστάμενης κρίσης. Εν κατακλείδι, προσδοκάται ότι μέσα από τη διαδρομή αυτή θα σκιαγραφηθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, οι προοπτικές της χώρας για τα επόμενα χρόνια.

Από άποψη δομής της εργασίας, ακολουθείται η κλασική – θα έλεγε κανείς – ανάπτυξη που εκκινεί από μια παράθεση των θεμελιωδών αιτιών υστέρησης της ελληνικής οικονομίας και καταλήγει, εν τέλει, στην παρουσίαση ορισμένων εκτιμήσεων για το μέλλον της.

Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε επίσης το εξής. Η παρούσα εργασία δεν υποτιμά κατά κανένα τρόπο τις άκρως ενδιαφέρουσες θεωρήσεις¹ που

¹ Με τον όρο θεώρηση, εννοούνται εδώ όλες οι επιμέρους απόψεις που διατυπώνονται από μια ευρύτερη – μαρξιστικής προσέγγισης – σχολή σκέψης, όπως λχ. Richard D. Wolff – University of Massachusetts

περιγράφουν την κρίση ως εγγενές φαινόμενο του καπιταλιστικού τρόπου ανάπτυξης, και προτείνουν την οικοδόμηση ενός διαφορετικού μοντέλου οικονομίας ως τρόπο εξόδου από την υφιστάμενη κρίση. Ωστόσο, λόγω άλλωστε και της περιορισμένης έκτασης της παρούσας εργασίας, περιοριζόμαστε σε μια ανάλυση που δεν αμφισβητεί τα θεμέλια του πολιτικοοικονομικού χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας, για τον λόγο και μόνο ότι δεν θεωρούμε ιδιαίτερα πιθανή² μια ριζοσπαστική αλλαγή κατεύθυνσης του φιλοευρωπαϊκού πολιτικού προσανατολισμού της χώρας.

Τέλος, η συνεισφορά της εργασίας θα μπορούσε να συνοψισθεί στα εξής:

α) Διερευνάται ο βαθμός επαλήθευσης ορισμένων απόψεων για τη δημοσιονομική κρίση, καθώς και αξιωμάτων της μακροοικονομικής θεωρίας, μέσα από την εξέταση των πραγματικών μεγεθών μιας χώρας, εν προκειμένω της Ελλάδας, και

β) Επιχειρείται μια παρουσίαση της μεσοπρόθεσμης οικονομικής και επιχειρηματικής πραγματικότητας της χώρας, έχοντας πάντοτε υπόψη ότι υποθέσεις με βεβαιότητα δεν μπορούν να υπάρξουν.

Amherst, Μαριόλης Θεόδωρος – Πάντειο Πανεπιστήμιο, Λαπαβίτσας Κωνσταντίνος – University of London, κ.α.

² Τουλάχιστον κατά το προσεχές διάστημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Μέσα από τη μελέτη ενός μεγάλου αριθμού επιστημονικών άρθρων ή δημοσιεύσεων που παρουσιάστηκαν τον τελευταίο χρόνο στον ελληνικό και διεθνή τύπο³ για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, γίνεται προσπάθεια να συσταθεί ένα θεωρητικό πλαίσιο που θα αποσαφηνίζει τα αίτια του εκτροχιασμού των δημόσιων οικονομικών της χώρας. Ορισμένες από τις δημοσιεύσεις αυτές, όπως το Δελτίο Τύπου του Συνδέσμου Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος της 18/3/2010, τεκμηριώνουν αδιαμφισβήτητα το χαμηλό επίπεδο ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, ενώ άλλες, όπως του καθηγητή Κ. Βεργόπουλου σε άρθρο του στον τύπο (“Οι ζωές των άλλων”, Ελευθεροτυπία, 9/4/2010), θεωρούμε πως είναι αποκαλυπτικές για τις συνέπειες της κρίσης.

Όσον αφορά την εξέταση των δημοσιονομικών μεγεθών, αυτή γίνεται μέσα από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύουν έγκυροι φορείς, όπως είναι το Υπουργείο Οικονομικών, η Ελληνική Στατιστική Αρχή, η Eurostat, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης και άλλοι.

Η κρισιμότητα των εξελίξεων στην οικονομία της χώρας αποτυπώθηκε επίσης με γλαφυρό τρόπο σε μια σειρά εκθέσεων που δημοσιεύτηκαν πρόσφατα από έγκυρους αναλυτές της οικονομικής ζωής του τόπου. Μία απ’ αυτές είναι η Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος για το 2009⁴. Επιμέρους κεφάλαια της Έκθεσης αυτής, αποτελούν μια εξαιρετική προσπάθεια ενδεδειγμένης ανάλυσης της κρίσης και των

³ Και στα ηλεκτρονικά μέσα επίσης.

⁴ Δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 2010.

κρισιμότερων μακροοικονομικών μεγεθών της χώρας, και στάθηκαν πολύτιμος αρωγός στη διατύπωση των υποθέσεων της παρούσας εργασίας.

Επίσης, η τριμηνιαία έκθεση του I.O.B.E για την Ελληνική Οικονομία (Τεύχος 60, Ιούλιος 2010), η Ετήσια Έκθεση (2009) του Ινστιτούτου Εργασίας της Γ.Σ.Ε.Ε για την Οικονομία και την Απασχόληση, αλλά και οι οικονομικές αναλύσεις που δημοσιεύουν τα τμήματα μελετών μεγάλων τραπεζών (Οικονομική Επιθεώρηση της Eurobank, Οικονομικά Δελτία της Alpha Bank) συνιστούν τις πλέον αξιόλογες – κατά τη γνώμη μας – επιστημονικές εργασίες που δημοσιεύτηκαν αναφορικά με το θέμα. Μέσα από τη σύνθεση των πορισμάτων των εκθέσεων και των αναλύσεων αυτών, επιχειρείται η πρόβλεψη των μεσοπρόθεσμων προοπτικών της ελληνικής οικονομίας στο τελευταίο μέρος της εργασίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η κύρια υπόθεση εργασίας διέρχεται μέσα από την εξέταση του ρόλου που διαδραμάτισαν τα συνεχή ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και των συνεπειών της αύξησης των επιτοκίων δανεισμού από τα τέλη του 2009, σε συνάρτηση με τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και των επιχειρήσεων. Η μεθοδολογία που ακολουθείται επιχειρεί να συγκεντρώσει, μέσα από αξιόπιστες πηγές, τα στοιχεία που αποδεικνύουν την αδυναμία του ελληνικού κράτους να ισοσκελίσει τα έσοδα με τις δαπάνες του και να συνδράμει σε μια βιώσιμη ανάπτυξη του παραγωγικού ιστού της χώρας.

Στην εργασία γίνεται επίσης προσπάθεια εντοπισμού παρεμφερών ζητημάτων και αναλύονται ορισμένες γνωστές προτάσεις για την έξοδο από την κρίση (Μέρος Γ'). Τη μελέτη πλαισιώνει βιβλιογραφική έρευνα από το πεδίο της δημόσιας οικονομικής, ενώ οι κριτικές προσεγγίσεις στηρίζονται είτε σε γνωστές παραδοχές της οικονομικής θεωρίας, είτε σε θέσεις που έχουν διατυπώσει κατά καιρούς επιστήμονες από το χώρο της οικονομίας και των επιχειρήσεων.

Οφείλουμε τέλος να αναγνωρίσουμε, ότι το περιορισμένο – από πλευράς έκτασης – πλαίσιο που τίθεται για την εργασία δεν επιτρέπει την ανάπτυξη του συνόλου των παραγόντων που θα επιθυμούσαμε ώστε να παρουσιαστεί μια πληρέστερη – κατά το δυνατό – εικόνα της ελληνικής οικονομίας. Συνέπεια αυτού είναι να μην εξετάζονται ορισμένα μεγέθη, όπως είναι, για παράδειγμα, οι επενδύσεις και τα ελλείμματα του ασφαλιστικού συστήματος. Η δε ευθύνη της μελλοντικής επαλήθευσης των προοπτικών της οικονομίας για την εξεταζόμενη περίοδο, βαρύνει αποκλειστικά εμάς.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΙΜΟ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙ

1. Ιστορική Αναδρομή

Για το μεγαλύτερο διάστημα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, από την απελευθέρωση έως και το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, η εξέλιξη της εθνικής μας οικονομίας κάθε άλλο παρά ως γραμμική – ή έστω ομαλή – θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Βαλκανικοί και παγκόσμιοι πόλεμοι, επέκταση των συνόρων της χώρας, μικρασιατική καταστροφή και εθνική αναδίπλωση, εμφύλιος πόλεμος, στρατιωτικά κινήματα, πολιτικές αναταραχές, κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και διεθνή συμβάντα, είναι ορισμένα μόνο από τα γεγονότα που συμπαρέσεναν ταυτόχρονα και την οικονομία της χώρας σε συνεχή σκαμπανεβάσματα.

Επιπρόσθετα, ο εγκλωβισμός της Ελλάδας στην τουρκοκρατία, την περίοδο ακριβώς που στην Ευρώπη έτρεχαν με γοργούς ρυθμούς οι κοινωνικές και πολιτισμικές διαδικασίες της Αναγέννησης και – ιδίως – οι τεχνολογικές καινοτομίες της βιομηχανικής επανάστασης, σήμαινε πως η σύγχρονη Ελλάδα άνοιγε και πάλι τα φτερά της στο διεθνές στερέωμα από ένα χαμηλότερο σημείο εκκίνησης.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι ο διεθνής δανεισμός της χώρας – για τον οποίο τόσος λόγος γίνεται σήμερα – και η δυσχέρεια αποπληρωμής των χρεών, ανάγονται ήδη στη διάρκεια του αγώνα της Ανεξαρτησίας. Το πρώτο δημόσιο δάνειο συνομολογήθηκε στην Αγγλία το 1824 για 800.000 λίρες και το δεύτερο ένα χρόνο μετά στην ίδια χώρα

για 2.000.000 λίρες⁵. Η Ελλάδα το 1827 δήλωσε αδυναμία αποπληρωμής των τοκοχρεολυσίων των δύο δανείων και το γεγονός αυτό συνιστά για ορισμένους και την πρώτη επίσημη χρεωκοπία της χώρας.

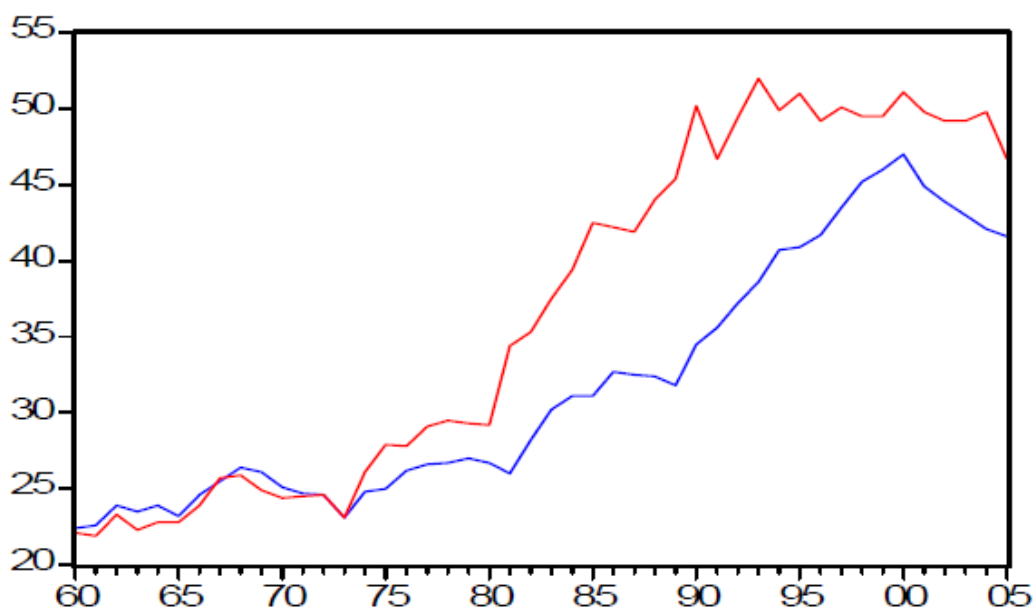
Η πορεία της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο κι έπειτα. Σύμφωνα με τον Μουσαφίρη Χρήστο,⁶ «οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης διατηρήθηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1960. Το δικτατορικό καθεστώς που επιβλήθηκε στην Ελλάδα το 1967 καθώς και οι δύο πετρελαϊκές κρίσεις (1973 και 1978) επηρέασαν αρνητικά την ελληνική αλλά και την παγκόσμια οικονομία στο σύνολό της. Η περίοδος που ακολούθησε χαρακτηρίζονταν από χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και υψηλό πληθωρισμό. Ειδικότερα, μετά το 1980 και μέχρι σήμερα, η ελληνική οικονομία δοκιμάζεται από την ύπαρξη διογκωμένων ελλειμμάτων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Κύριος λόγος ήταν ότι οι δημόσιες δαπάνες αυξάνονταν με ταχύτερους ρυθμούς απ' ό,τι επέτρεπε η δυνατότητα χρηματοδότησής τους μέσω του φορολογικού συστήματος. Το Διάγραμμα 1 απεικονίζει την πορεία των συνολικών δαπανών (κόκκινη γραμμή) και των συνολικών εσόδων (μπλε γραμμή) της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ τη χρονική περίοδο 1960-2005».

⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΒ', Εκδοτική Αθηνών, 1976-1977.

⁶ *Μουσαφίρης Χρήστος*, "Η Διατηρησιμότητα των Δημόσιων Οικονομικών στην Ελλάδα", Μεταπτυχιακή Διατριβή, σελ. 9, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Η Πορεία των Συνολικών Εσόδων & Δαπανών ως Ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: *Καραβίτης Νικόλαος*, “Δημόσιο Χρέος και Έλλειμμα”, Εκδ. Διόνικος, Αθήνα (2008).

Διαφωτιστική για την οικονομική μας ιστορία θα μπορούσε να θεωρηθεί και η θεωρία της “εξάρτησης από το παρελθόν” (path dependence), η οποία δηλώνει ότι οι συνθήκες αλλά και οι επιλογές του παρελθόντος, δεσμεύουν⁷ τις σημερινές δυνατότητες, ευκαιρίες, ακόμη και την ίδια την τροχιά ανάπτυξης μιας χώρας, αποκλείοντας οποιαδήποτε άλλη “εναλλακτική” της⁸. Δεν ισχυριζόμαστε βέβαια, ότι υπήρξαν συγκεκριμένες επιλογές στο παρελθόν που καθόρισαν την εξέλιξη της ελληνικής οικονομίας κατά τρόπο ανεπανόρθωτο ή μη αναστρέψιμο. Η έννοια του path dependence υπογραμμίζει εδώ, τη σημασία που έχει μια προϋπάρχουσα κατάσταση

⁷ Σε απόλυτο ή σχετικό βαθμό.

⁸ Βλ. σχετ. *Ζουμπουλάκης Μιχαήλ*, Εισήγηση στην 4^η Συνάντηση Ελλήνων Ιστορικών Οικονομικής Σκέψης με τίτλο “Οι σχέσεις Ιστορίας και Οικονομικής Θεωρίας μετά τη Νέα Θεσμική Επανάσταση”, Αθήνα, 2002, <http://conference.het.gr/HET/pdf/Zoumpoulakis.pdf>.

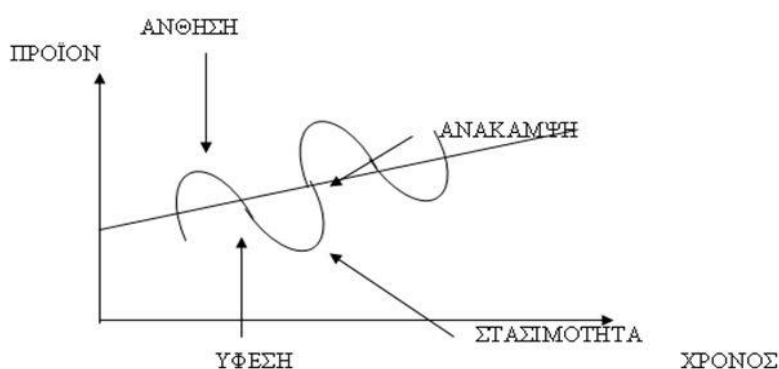
στην εξέλιξη, στις διαθέσιμες επιλογές του παρόντος, αλλά και στις προοπτικές της χώρας μας.

2. Η Ελλάδα στην 3^η Φάση του Οικονομικού Κύκλου

Ο οικονομικός κύκλος⁹ αποτελείται από μια ακολουθία περιόδων ύφεσης και ανάκαμψης που διαδέχονται η μία την άλλη. Η εναλλαγή αυτών των περιόδων δεν παρουσιάζει οποιαδήποτε κανονικότητα, γεγονός που σημαίνει ότι μια μακρά περίοδος ανάπτυξης μπορεί να ακολουθείται από μια πολύ σύντομη περίοδο ύφεσης, κ.ο.κ. Σε μακροχρόνια βάση πάντως, αποδεικνύεται εμπειρικά (πχ. Angus Maddison, “Statistics on World Population, GDP and Per Capita GDP, 1 – 2008 AD”) ότι η τάση του παραγόμενου προϊόντος μιας οικονομίας είναι ανοδική. Στο επόμενο διάγραμμα, παρουσιάζεται μια απλουστευμένη μορφή ενός οικονομικού κύκλου.

Διάγραμμα 2

Οικονομικός Κύκλος

Πηγή: Φιλίνης Κ., Τριαντόπουλος Χ., “Σημειώσεις για το Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Οικονομική Θεωρία”, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2006-2007, σελ. 92.

⁹ Ενίοτε γνωστός και ως “Επιχειρηματικός κύκλος”, “Κυκλικές διακυμάνσεις” ή “Οικονομικές διακυμάνσεις”.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η έννοια του οικονομικού κύκλου δεν αναφέρεται σε μία μόνο μεταβλητή, όπως π.χ. στο ΑΕΠ, αλλά επεκτείνεται σχεδόν σε όλες τις οικονομικές μεταβλητές, όπως είναι η κατανάλωση, οι επενδύσεις, οι τιμές, οι δημόσιες δαπάνες, κλπ¹⁰. Είναι εύλογο λοιπόν να υποθέσουμε λχ., ότι η άνοδος του ΑΕΠ συνοδεύεται και από αύξηση των επενδύσεων και της κατανάλωσης, ενώ η μείωση του από αύξηση της ανεργίας. Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι ότι μεταπολεμικά στις ανεπτυγμένες χώρες, η ένταση και η διάρκεια των υφέσεων έχει μετριαστεί σημαντικά¹¹. Αυτό, με απλά λόγια σημαίνει ότι η φάση ανάπτυξης μιας οικονομίας διαρκεί πολύ περισσότερο απ' ό τι η φάση της ύφεσης, καθώς και ότι οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ (και των άλλων μεταβλητών) είναι σημαντικά ισχυρότεροι απ' ό τι στη φάση της ύφεσης.

Το καίριο ερώτημα που προκύπτει σε κάθε περίπτωση είναι το εξής: Επαληθεύεται η θεωρία περί οικονομικών διακυμάνσεων στην περίπτωση της Ελλάδας; Καταρχάς, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι παρά τις κατά καιρούς διαφορετικές ερμηνείες (κλασικοί, κεϋνσιανοί, μονεταριστές, κ.α) για τα αίτια και τους τρόπους υπέρβασης των κυκλικών διακυμάνσεων, δεν φαίνεται να αμφισβητείται σήμερα ότι οι κύκλοι είναι φαινόμενο που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα¹². Ειδικότερα για την Ελλάδα, οφείλουμε να εξετάσουμε εάν πράγματι η παρούσα κρίση της ελληνικής οικονομίας, οφείλεται – συνολικά ή κατά ένα μέρος – και στο αναπόφευκτο γεγονός της καθοδικής φάσης του οικονομικού κύκλου.

10 Δρ. Λέων Κώστας, “Οικονομικές Διακυμάνσεις και Νομισματική Πολιτική”, σελ. 2, Κείμενο σχετικό με τις Οικονομικές Διακυμάνσεις στα πλαίσια του μαθήματος “Νομισματική Θεωρία και Πολιτική” του τμήματος Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Ανάπτυξης του Δ.Π.Θ, http://www.econometric-models.org/Leon_Cycles_1.pdf

¹¹ Marco E. Terrones, Alasdair Scott, and Prakash Kannan, “From Recession to Recovery: How soon and how strong?”, σελ. 2, 2009, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/c3.pdf>

¹² Τσούμα Αικ., “A coincident economic indicator of economic activity in Greece”, σελ. 6, Κέντρο Προγραμματισμού & Οικονομικών Ερευνών, 2009.

Η ελληνική οικονομία διήλθε τα τελευταία 15 χρόνια από μια φάση που χαρακτηρίστηκε από έντονους ρυθμούς ανάπτυξης. Ο ετήσιος μέσος όρος του ρυθμού ανάπτυξης των ετών 1994-2009 ήταν πάνω από 3,5% και σημαντικά υψηλότερος από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο¹³. Αυτή η περίοδος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως περίοδος άνθησης. Το 2008 ο ρυθμός ανάπτυξης επιβραδύνθηκε σημαντικά, για να φθάσουμε στο 2009 όπου για πρώτη φορά μετά το 1993 το πραγματικό ΑΕΠ μειώθηκε. Ενώ το 2010 αναμένεται ακόμη μεγαλύτερη ύφεση¹⁴. Προκύπτει δηλαδή μία διαδρομή ανάπτυξης της οικονομίας της χώρας, η οποία ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στο θεωρητικό σχήμα του οικονομικού κύκλου.

Επιπλέον, το 2009 ήταν μια χρονιά ύφεσης για τις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες του κόσμου¹⁵ και – δεδομένης της υψηλής διασύνδεσης των οικονομιών¹⁶ – η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να μην επηρεαστεί από το κλίμα αυτό. Βέβαια, όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, δεν θεωρούμε ότι οι κυκλικές διακυμάνσεις είναι υπεύθυνες για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει σήμερα η ελληνική οικονομία. Η θεωρία του οικονομικού κύκλου περιγράφει τις εναλλαγές μεταξύ άνθησης και ύφεσης μιας οικονομίας στην πορεία του χρόνου, για τις οποίες όμως υπεύθυνες είναι οι πολιτικές που ασκούνται στη χώρα καθώς και οι επιλογές των επιχειρήσεων και των πολιτών της. Ο λόγος για τον οποίο αφιερώνουμε το κεφάλαιο στη θεωρία αυτή, είναι διότι θα πρέπει να έχουμε υπόψη πως η ιστορία επαληθεύει ότι κάποια στιγμή οι περίοδοι ραγδαίας άνθησης τερματίζονται, για να ακολουθήσει μια φάση – βραχεία έστω – οικονομικής στασιμότητας ή ύφεσης.

¹³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, “Statistical Annex of European Economy”, Autumn 2009, σελ. 185, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16106_en.pdf.

¹⁴ Εαρινή πρόβλεψη της Commission για την Ευρωπαϊκή Οικονομία (2010), σελ. 90, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-2_en.pdf.

¹⁵ U.N.C.T.A.D, “Trade and Development Report - 2009”, σελ. 2, http://unctad.org/en/docs/tdr2009_en.pdf.

¹⁶ Βλ. και Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, “World Trade Report - 2008”, Chap. F, pp. 147-160, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report08_e.pdf.

3. Βασικά Οικονομικά Μεγέθη

Στη δύση της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, η παγκόσμια οικονομία βίωσε μια πρωτοφανή χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση τόσο ως προς την ένταση της, όσο και ως και προς τη γεωγραφική της έκταση. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα βρέθηκε στο μεταίχμιο, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο απώλειας του διεθνούς της κύρους. Πριν προχωρήσουμε στην έρευνα των κυριότερων αιτιών της κατάστασης αυτής, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε με ακρίβεια ορισμένα από τα τρέχοντα θεμελιώδη μεγέθη της ελληνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα:

- i. Η Ελλάδα είναι σήμερα η 26^η μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη¹⁷, με ακαθάριστο εγχώριο προϊόν που άγγιξε τα 237,4 δις ευρώ το 2009¹⁸. Ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ το 2008 ανήλθε σε 28.896 δολάρια¹⁹.
- ii. Ο πληθυσμός της χώρας ανέρχεται σε 11 περίπου εκατομμύρια κατοίκους²⁰, ενώ το σύνολο του εργατικού της δυναμικού σε 5.033.511 άτομα²¹.
- iii. Το ποσοστό ανεργίας τον Μάιο του 2010 ανήλθε στο 12% του εργατικού δυναμικού, που μεταφράζεται σε 602.185 άτομα²².
- iv. Το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού κατά το έτος 2009 ανήλθε στο 13,6% του ΑΕΠ, ήτοι σε 32,2 δις ευρώ, ανεβάζοντας έτσι το Δημόσιο Χρέος της χώρας στο 115,1% του ΑΕΠ²³.

¹⁷ Πηγή: <http://www.tradingeconomics.com/World-Economy/Maps.aspx>.

¹⁸ Πηγή: Eurostat, Ανακοίνωση για τα δημοσιονομικά ελλείμματα των χωρών-μελών της Ε.Ε, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22042010-BP/EN/2-22042010-BP-EN.PDF.

¹⁹ Ο.Ο.Σ.Α, "OECD Factbook 2010: Economic, Environmental & Social Statistics", 2010.

²⁰ Με βάση την απογραφή της 18/3/2001 σε 10.934.097 άτομα.

²¹ ΕΛ.ΣΤΑΤ, Έρευνα Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, Μάιος 2010, σελ. 2, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_M_M_05_2010_01_F_GR.pdf.

²² ΕΛ.ΣΤΑΤ, οπ.π, σελ. 2.

- v. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών στο πεντάμηνο Ιανουαρίου – Μαΐου 2010 διευρύνθηκε κατά 3,3% και έφτασε τα 12,5 δισεκατομμύρια ευρώ (ή 5,4% του ΑΕΠ) από 12,1 δισεκατομμύρια ευρώ που ήταν πέρυσι το ίδιο διάστημα²⁴.
- vi. Ο πληθωρισμός τον Ιούνιο του 2010 διαμορφώθηκε στο 5,2%. (ΕΛ.ΣΤΑΤ, Δελτίο Τύπου της 7^{ης} Ιουλ. 2010).
- vii. Το πεντάμηνο Ιανουαρίου – Μαΐου 2010 η καθαρή εισροή κεφαλαίων για άμεσες ξένες επενδύσεις στη χώρα ανήλθε στα 1.169 εκατ. ευρώ²⁵. Σημαντικότεροι επενδυτές για τη χώρα μας κατά την περίοδο 2003-2009 είναι “κλασικές” χώρες εξαγωγής κεφαλαίου όπως η Γερμανία, η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Βέλγιο και η Ολλανδία, ενώ οι επενδύσεις κατευθύνονται ιδίως σε τομείς στους οποίους η Ελλάδα διαθέτει σημαντική συγκέντρωση επιχειρηματικής δραστηριότητας.²⁶

Συνοπτικά, η Ελλάδα είναι μια μετρίου (πληθυσμιακά και γεωγραφικά) μεγέθους χώρα του παγκόσμιου χάρτη που συγκαταλέγεται στα πλέον ανεπτυγμένα κράτη του πλανήτη κατέχοντας την 25^η θέση στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index) του ΟΗΕ²⁷. Ωστόσο, η ελληνική οικονομία θα μπορούσε άνετα να χαρακτηριστεί ως ασθενική. Η κρίση που ξέσπασε στα δημόσια οικονομικά τον τελευταίο χρόνο, η εσπευσμένη προσφυγή στη βοήθεια της Ε.Ε και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, αλλά και η προοπτική μιας αποτυχίας εξόδου από το “τούνελ” της κρίσης, απειλεί το διεθνές κύρος και την αξιοπιστία της χώρας.

²³ Ομιλία του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος κ. Γ. Προβόπουλου στην Ετήσια Γενική Συνέλευση των Μετόχων της Τράπεζας της Ελλάδος στις 27/4/2010.

²⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, “Ισοζύγιο Πληρωμών: Μάιος 2010”, Δελτίο Τύπου της 20/7/2010.

²⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, ο.π.

²⁶ Πηγή: *Invest in Greece A.E.*, <http://www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=21&la=2>.

²⁷ Σχετ. http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Development_Index.

4. Διεθνοποίηση της Οικονομίας & Ελληνικές Επιχειρήσεις

Στα μακροοικονομικά υποδείγματα γενικής ισορροπίας, ως κλειστή οικονομία θεωρείται αυτή που δεν έχει καθόλου συναλλαγές με άλλες χώρες του εξωτερικού. Αντίθετα, ως ανοιχτή οικονομία χαρακτηρίζεται η χώρα που έχει συναλλαγές με το εξωτερικό. Με τον όρο διεθνοποίηση της οικονομίας εννοείται ο βαθμός εξάρτησης της οικονομίας μιας χώρας από τις συναλλαγές με το εξωτερικό. Η ολλανδική οικονομία λχ. είναι έντονα διεθνοποιημένη αφού οι εξαγωγές της το 2009 αντιπροσώπευαν το 67,1% του ολλανδικού ΑΕΠ²⁸. Το ίδιο και η Ιρλανδία, της οποίας οι εξαγωγές κατά το ίδιο έτος αποτέλεσαν το 52,6% του ΑΕΠ. Στην Ελλάδα από την άλλη, οι εξαγωγές αντιστοιχούσαν στο 6,1% του ΑΕΠ μόνο. Στον επόμενο πίνακα παρουσιάζεται το μερίδιο εξαγωγών στο ΑΕΠ των 27 χωρών-μελών της Ε.Ε.

²⁸ Πηγή: Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος (Σ.Ε.Β.Ε), Δελτίο Τύπου της 18/3/2010.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Δείκτης Εξωστρέφειας, 2009

		ΑΕΠ (δισ. ευρώ)	Εξαγωγές (δισ. ευρώ)	Εξαγωγές/ΑΕΠ (%)
1	Βέλγιο	310,8	265,2	85,3
2	Ολλανδία	532,7	357,3	67,1
3	Ουγγαρία	90,2	60	66,5
4	Τσεχία	123,5	81,2	65,7
5	Σλοβακία	63,0	40,1	63,6
6	Σλοβενία	34,9	18,8	53,8
7	Ιρλανδία	156,1	82,1	52,6
8	Εσθονία	13,5	6,5	48,3
9	Λουξεμβούργο	33,3	14,9	44,7
10	Λιθουανία	28,9	11,8	40,8
11	Αυστρία	259,4	98,6	38,0
12	Γερμανία	2.194,1	803,9	36,6
13	Σουηδία	257,5	94	36,5
14	Πολωνία	288,9	96,4	33,4
15	Δανία	208,0	66,9	32,2
16	Βουλγαρία	36,8	11,7	31,8
17	Λετονία	19,3	5,5	28,5
18	Μάλτα	5,3	1,5	28,1
19	Φινλανδία	167,5	44,9	26,8
20	Ρουμανία	119,4	29,1	24,4
21	Πορτογαλία	149,9	31,1	20,7
22	Ιταλία	1.425,2	290,1	20,4
23	Γαλλία	1.791,8	341,6	19,1
24	Ην. Βασίλειο	1.439,0	252,3	17,5
25	Ισπανία	1.001,7	156,6	15,6
26	Ελλάδα	237,5	14,4	6,1
27	Κύπρος	16,2	0,9	5,6

Πηγή: Eurostat.

Η έλλειψη εξωστρέφειας μπορεί να θεωρηθεί μακράν το σπουδαιότερο μειονέκτημα της ελληνικής οικονομίας. Όπως φαίνεται και από τον παραπάνω πίνακα, με βάση τη συμμετοχή των εξαγωγών στο ΑΕΠ, η Ελλάδα κατέχει την προτελευταία θέση ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ. Το πρόβλημα αυτό είναι πάντως αποτέλεσμα και όχι

η αιτία της ελληνικής καθυστέρησης. Τα αίτια μπορούν να αναζητηθούν στη χαμηλή ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων, στις αδυναμίες των ελληνικών επιχειρήσεων όσον αφορά τις εξαγωγικές δραστηριότητες και τον μικρό βαθμό διείσδυσης σε ξένες αγορές, καθώς και στην έλλειψη ικανής εθνικής στρατηγικής στόχευσης για επιχειρηματική εξωστρέφεια.

Κομβικό σημείο για τη μελλοντική πορεία της ελληνικής οικονομίας, είναι η ικανότητα των ελληνικών αγαθών να κερδίσουν ένα ικανοποιητικό μερίδιο στην εσωτερική αλλά και τις διεθνείς αγορές. Ωστόσο, η εποχή της ανταγωνιστικότητας τιμών – πλην εξαιρέσεων – φαίνεται ότι έχει παρέλθει για την Ελλάδα. Η παραγωγή προϊόντων που είτε ενσωματώνουν χαμηλό επίπεδο τεχνογνωσίας, είτε είναι έντασης εργασίας δεν μπορεί να έχει τύχη στη διεθνή αγορά εφόσον η Ελλάδα δεν είναι – και δεν είναι επιθυμητό να γίνει – χώρα χαμηλού εργασιακού κόστους. Η περίπτωση των κλάδων παραγωγής ειδών κλωστοϋφαντουργίας, ετοιμών ενδυμάτων και υποδημάτων είναι εξόχως αποκαλυπτική των επιπτώσεων της διεθνοποίησης μιας οικονομίας. Οι επιχειρήσεις των κλάδων αυτών στην Ελλάδα – οι οποίοι σημειωτέον αποτελούσαν το κύριο μέρος της ελληνικής μεταποιητικής βιομηχανίας²⁹ - μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '80 περίπου, κάλυπταν το μεγαλύτερο μέρος της εγχώριας ζήτησης έχοντας ταυτόχρονα μια αξιοπρεπή παρουσία σε αγορές του εξωτερικού. Ωστόσο, η ευημερία των περισσότερων αυτών επιχειρήσεων ήταν επίπλαστη αφού στηρίζονταν

- α) στην προστασία που παρείχαν οι υψηλοί δασμοί επί των εισαγομένων ανταγωνιστικών αγαθών,
- β) σε εξαγωγικές επιδοτήσεις, και
- γ) σε προνομιακό τραπεζικό δανεισμό και άλλα οφέλη (φορολογικά, άμεσες ενισχύσεις, κλπ.) των τότε αναπτυξιακών νόμων.

²⁹ Alpha Bank, “Οικονομικό Δελτίο – Τεύχος 95”, σελ. 34.

Η σταδιακή κατάργηση της τελωνειακής προστασίας που απολάμβαναν οι επιχειρήσεις του κλάδου, η ένταξη της Κίνας στον Π.Ο.Ε στα τέλη του 2001 και η απελευθέρωση των ποσοτικών περιορισμών στα είδη κλωστοϋφαντουργίας και ένδυσης από τις αρχές του 2005³⁰, αποκάλυψαν την – ας μας επιτραπεί – “γύμνια” πολλών επιχειρήσεων, που δεν μπορούσαν πλέον να ανταγωνιστούν τους νέους παίκτες που λάμβαναν θέση στην εσωτερική αγορά. Αποτέλεσμα ήταν «οι περισσότερες μεταποιητικές μονάδες παραγωγής οι οποίες έως τις αρχές της δεκαετίας του 2000 ασχολούνταν με την κατασκευή ενδυμάτων στην Ελλάδα, κυρίως με το σύστημα της υπεργολαβίας, έχουν ήδη μεταφερθεί στις γειτονικές ώρες της ΝΑ Ευρώπης, όπου το κόστος εργασίας είναι σημαντικά χαμηλότερο και η αγορά εργασίας γενικότερα είναι περισσότερο ελαστική»³¹.

Η νέα εποχή που ανοίγεται στην οικονομία προδιαγράφει ένα τοπίο στο οποίο η πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων θα πρέπει να προβεί σε εκτεταμένες αναδιαρθρώσεις σε θέματα οργάνωσης, μεθόδων παραγωγής, μεγέθους επιχείρησης, τεχνολογίας και στρατηγικής. Εξίσου σημαντικό όμως είναι ότι οι απαιτήσεις αυτές δεν αποτελούν μόνο προϋπόθεση της ίδιας τους της επιβίωσης στο νέο περιβάλλον, αλλά και το ότι η επιτυχής ή μη εφαρμογή τους, συνιστά παράλληλα και όρο εξυγίανσης ή καταρράκωσης για τη δημόσια οικονομία της χώρας στην οποία λειτουργούν.

³⁰ Εισήγηση του Κ. Βαρβαρέσου σε συνάντηση εργασίας στις 12-10-2009 για την “Πορεία της Βιομηχανίας προς το 2020”, σελ. 2, Ξενοδοχείο Macedonia Palace, Θεσσαλονίκη, <http://www.industry2020.gr/docs/endysi/BARBARESOS.pdf>.

³¹ Alpha Bank, “Οικονομικό Δελτίο”, τεύχος 109, σελ. 30.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ & ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Οι προοπτικές της οικονομίας μας για την προσεχή τριετία εξαρτώνται από τις συνιστώσες που συνδιαμορφώνουν μια σειρά από μακροοικονομικά και άλλα μεγέθη, τα κυριότερα εκ των οποίων εξετάζονται στα κεφάλαια που ακολουθούν. Μια από τις συνιστώσες αυτές είναι προφανώς και η διεθνής οικονομική συγκυρία, την οποία ωστόσο μπορούμε εύλογα να θεωρήσουμε ως ένα εξωγενή για την Ελλάδα παράγοντα³².

1. Δημόσιο Χρέος

Η διαφορά μεταξύ δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών στη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους είναι γνωστή ως έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού (Θ. Γεωργακόπουλος, “Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική”, Εκδ. Μπένου, 2005). Το έλλειμμα αυτό είναι φυσικά κάποιο απόλυτο χρηματικό μέγεθος, αλλά αποτιμάται επίσης και η σχετική του αξία ως ποσοστό επί του προϋπολογισμού του αντίστοιχου έτους για να γίνεται άμεσα αντιληπτό το μέγεθος της υπέρβασης. Για παράδειγμα, όταν αναφέρεται πως το έλλειμμα για το 1996 ανήλθε στο 7,5%, αυτό σημαίνει πως το συγκεκριμένο έτος οι δαπάνες του κρατικού προϋπολογισμού ήταν μεγαλύτερες από τα

³² Οι οικονομετρικές προσομοιώσεις του Δ.Ν.Τ προβλέπουν πάντως ισχυρή ανάπτυξη της παγκόσμιας για το 2010 και 2011 τουλάχιστον, βλ. I.M.F, “World Economic Outlook – April 2010”, σελ. 46, table 2.1, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/pdf/text.pdf>.

έσοδα κατά ένα ποσό το οποίο – αναγόμενο στο ΑΕΠ της ίδιας χρονιάς – ισοδυναμεί με το 7,5% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος.

Παρεμπιπτόντως εδώ, ας σημειωθεί ότι το κράτος δεν έχει καμιά υποχρέωση να καταρτίζει ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς. Μπορεί κάλλιστα να συντάσσει ελλειμματικούς προϋπολογισμούς με σκοπό την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, αδιάφορο εν τέλει για την παρούσα ανάλυση.

Η συσσώρευση αυτών των ελλειμμάτων στην πάροδο των ετών, συνιστά το δημόσιο χρέος μιας χώρας. Με άλλες λέξεις, το δημόσιο χρέος είναι το άθροισμα όλων των ελλειμμάτων που δεν έχουν εξυπηρετηθεί έως σήμερα. Όπως αναφέρθηκε στο 1^ο μέρος, το έλλειμμα του ελληνικού προϋπολογισμού το 2009 ανήλθε στο 13,6%, αυξάνοντας περαιτέρω το δημόσιο χρέος της χώρας στα 316,9 δις ευρώ³³ σήμερα, ποσό που αντιστοιχεί σε 28.800 περίπου ευρώ κατ' άτομο³⁴.

Υπογραμμίζεται ότι το δημόσιο χρέος μιας χώρας έχει σημασία όχι ως απόλυτο μέγεθος, αλλά ιδίως ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ο λόγος είναι ότι το ίδιο ποσό χρέους μπορεί να είναι αμελητέο για μια χώρα, αλλά δυσβάσταχτο για κάποια άλλη. Για παράδειγμα, τα 316 δις ευρώ δημοσίου χρέους θα ήταν ασήμαντο ποσό για τις ΗΠΑ (αντιστοιχεί στο 2,8% του ΑΕΠ της), είναι – όπως αναφέρθηκε – ένα πολύ μεγάλο ποσό για την Ελλάδα, ενώ θα είχε οδηγήσει σε πλήρη κατάρρευση μια πολύ μικρή οικονομία όπως λχ. της γειτονικής Αλβανίας (αντιστοιχεί στο 1.786% του ΑΕΠ της). Αυτό συμβαίνει διότι ένα μικρό δημόσιο χρέος - λχ. της τάξης του 30% του ΑΕΠ - δεν προκαλεί προβλήματα στην εξυπηρέτησή του, ενώ ένα χρέος που προσεγγίζει ή και ξεπερνά το 100%, καθιστά δυσβάσταχτη την αποπληρωμή του. Η Ε.Ε στο αναθεωρημένο Σύμφωνο Σταθερότητας (2005) επέμεινε στο όριο του 60% του ΑΕΠ

³³ Υπουργείο Οικονομικών, “Δελτίο Δημοσίου Χρέους – Τεύχος 58”, Ιούνιος 2010

³⁴ 316,954 δις / 11 εκατομμύρια κατοίκους

και άρα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι από το ύψος αυτό και κάτω μια οικονομία δεν αναμένεται να έχει πρόβλημα στην εξυπηρέτησή του.

Στην Ελλάδα, η σχεδόν αδιάκοπη εφαρμογή επεκτατικών δημοσιονομικών πολιτικών και τα συνακόλουθα υψηλά πρωτογενή ελλείμματα των τελευταίων 30 ετών οδήγησαν στην έκρηξη του δημόσιου χρέους που γνωρίζουμε σήμερα. Από το 30% στα τέλη της δεκαετίας του '70 φθάσαμε στο 115% του ΑΕΠ, με την προοπτική να αυξηθεί ακόμη περισσότερο στην επόμενη 4ετία. Για την εξέλιξη του ποσοστού αυτού μπορούν να γίνουν πολλές υποθέσεις, ανάλογα με το πόσο αισιόδοξος ή απαισιόδοξος είναι κανείς. Στο σημείο αυτό, αρκούμαστε να παραθέσουμε τις 4 μεταβλητές από τις οποίες εξαρτάται η εξέλιξη του δημόσιου χρέους μιας χώρας (ως προς το ΑΕΠ πάντα).

1. Από το πρωτογενές πλεόνασμα ή έλλειμμα του προϋπολογισμού.
2. Από τον ρυθμό πραγματικής αύξησης (η μείωσης) του ΑΕΠ.
3. Από τον ετήσιο πληθωρισμό.
4. Από το ετήσιο μεσοσταθμικό επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους.

Ας σημειωθεί επίσης ότι τα μακροπρόθεσμα επιτόκια δανεισμού της χώρας (μέγεθος 4) δεν είναι άσχετα από την εξέλιξη των μεγεθών 1 και 2. Η διαμόρφωση του επιτοκίου δανεισμού στις διεθνείς αγορές εξαρτάται – πλην άλλων – σε σημαντικό βαθμό και από τις εκτιμήσεις των επενδυτών για τα μεγέθη αυτά.

2. Ο Ρυθμός Μεγέθυνσης του Α.Ε.Π

Στην παρούσα εργασία, όπως και σε πολλές μελέτες ή άρθρα οικονομικού περιεχομένου, ο όρος μεγέθυνση χρησιμοποιείται ως ταυτόσημος με τον όρο ανάπτυξη. Χωρίς να παραγνωρίζουμε τη σημασία των ποιοτικών χαρακτηριστικών που εμπεριέχει ο 2^{ος} όρος, οι πολλοί διαφορετικοί ορισμοί³⁵ της έννοιας της ανάπτυξης και η αδυναμία μιας κοινά αποδεκτής ποσοτικής αποτίμησης της, οδήγησαν και εδώ στην παράλληλη και συνώνυμη χρήση των δυο λέξεων. Σε κάθε περίπτωση άλλωστε, η σημασία της αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ και μόνο, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών μιας χώρας – εφόσον φυσικά δεν υφίστανται ακραίες εισοδηματικές ανισότητες – είναι προφανής.

Η δημοσιονομική εξυγίανση αποτελεί προϋπόθεση για τη στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, αλλά και η ανάπτυξη αποτελεί επίσης όρο για την ταχύτερη δημοσιονομική εξυγίανση. Η αμφίδρομη σχέση των δυο μεγεθών είναι καταλυτική στο ξεπέρασμα της δημοσιονομικής κρίσης. Πώς όμως συνδέεται ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ με το δημόσιο χρέος;

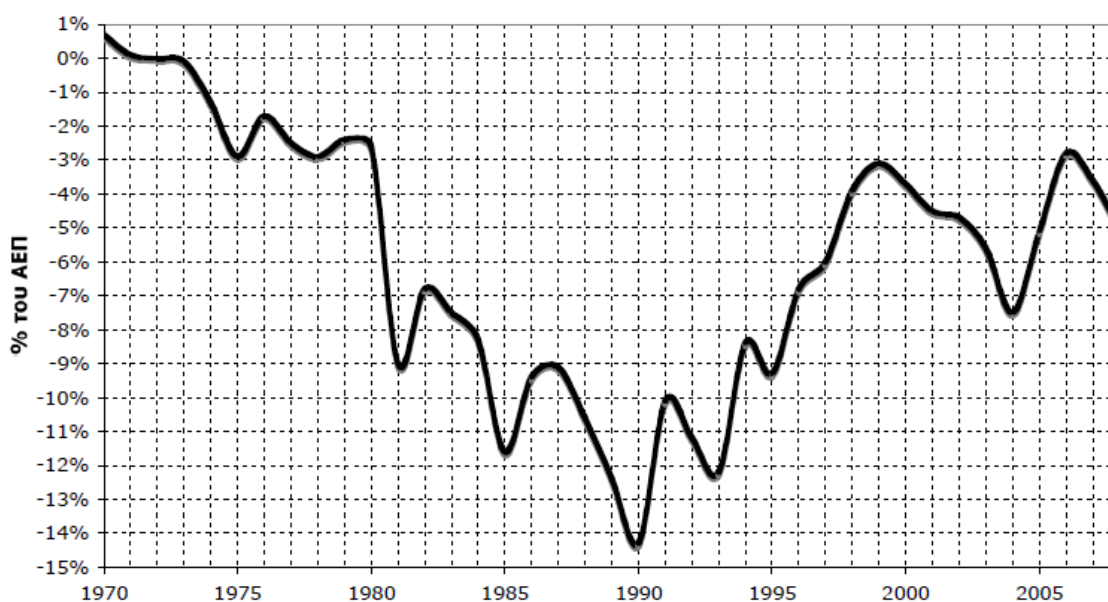
Η σχέση μεταξύ ΑΕΠ και δημόσιου χρέους οφείλεται στον λόγο που εκτέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο και έχει να κάνει με τη σημασία του χρέους ως ποσοστού επί του ΑΕΠ της χώρας και όχι ως απόλυτου μεγέθους. Για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι μια οικονομία μεγεθύνεται κάθε χρόνο με ρυθμό 4%, ενώ τα ελλείμματα είναι έστω 3% (ή και χαμηλότερα) κατ' έτος, το δημόσιο χρέος – *ceteris paribus* - ως ποσοστό επί του ΑΕΠ θα μειώνεται. Αυτός είναι και ο λόγος που η Ελλάδα, ενώ παρουσιάζει καθ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων 30 ετών πολύ μεγάλα ελλείμματα στον προϋπολογισμό

³⁵ *Kindleberger C. and Herrick B.*, “Οικονομική Ανάπτυξη” (1982). Εκδόσεις Παπαζήση, 1982, Αθήνα.

της (βλέπε Διάγραμμα 3), αυξάνοντας έτσι και το απόλυτο μέγεθος του δημόσιου χρέους, δεν αντιμετώπιζε πρόβλημα χρεοκοπίας. Διότι κατόρθωνε να επιτυγχάνει σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανόδου του ονομαστικού ΑΕΠ³⁶, συγκρατώντας το χρέος σε επίπεδα που να μπορεί να εξυπηρετηθεί χωρίς ιδιαίτερο πρόβλημα λόγω των χαμηλών επιτοκίων δανεισμού.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης (1970 – 2008)

Πηγή: Αλογοσκούφης Γ., “Η Ελληνική Οικονομία μετά τη Μεταπολίτευση, η Κρίση και η Οικονομική Πολιτική”, Αθήνα, Μάιος 2009.

Όπως γράφει ο καθηγητής Δ. Μαλλιάρουλος³⁷, «καθώς την περίοδο 2000-2008, το ονομαστικό ΑΕΠ αναπτυσσόταν με υψηλούς ρυθμούς και τα επιτόκια διατηρούνταν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα, η διαφορά του επιτοκίου από τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ οδηγούσε σε μείωση του λόγου του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες το χρόνο κατά μέσο όρο. Το 2009 ήταν η πρώτη

³⁶ Ονομαστική μεγέθυνση = Πραγματική μεγέθυνση + Ετήσιος Πληθωρισμός.

³⁷ Τράπεζα Eurobank, ο.π., σελ. 2.

χρονιά από το 2000 και μετά, κατά την οποία ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ αυξάνεται».

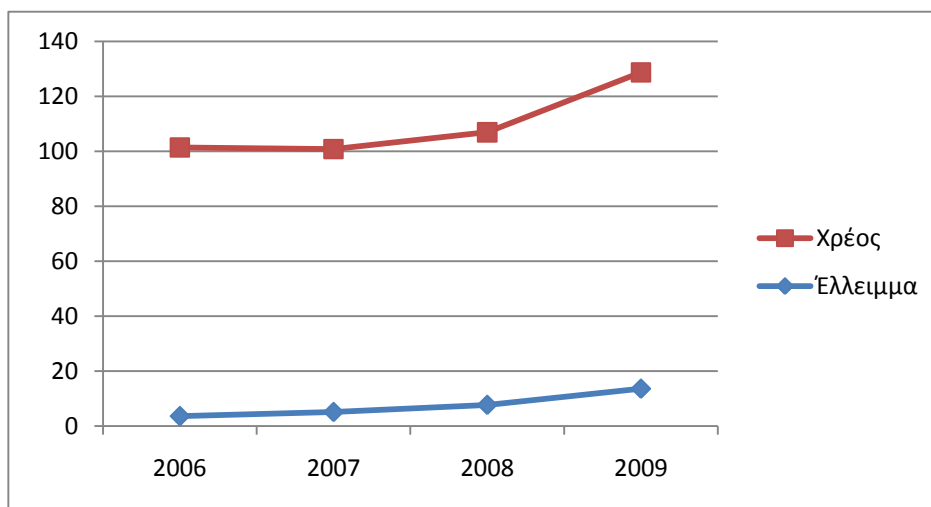
Το 2009 λοιπόν και μετά από μια 10ετία ιδιαίτερα θετικών επιδόσεων, το ΑΕΠ μειώνεται κατά 2%, επηρεαζόμενο κυρίως από τη μεγάλη πτώση των επενδύσεων, αλλά και της ιδιωτικής κατανάλωσης και των εξαγωγών. Και δυστυχώς, η μείωση θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη εάν η δημόσια κατανάλωση δεν εμφάνιζε έντονη άνοδο. Την ίδια χρονιά (2009), το έλλειμμα του προϋπολογισμού διαμορφώνεται σε διψήφιο ποσοστό (13,6%), εκτοξεύοντας το χρέος στο 115,1% του ΑΕΠ. Το πρόβλημα ήταν πλέον προφανές. Μέσα σε μια μόλις χρονιά το δημόσιο χρέος δεν είχε αυξηθεί μόνο εντυπωσιακά κατά 16%³⁸, αλλά είχε φθάσει σε ένα σημείο στο οποίο η αποπληρωμή του φάνταζε αν όχι αδύνατη, τουλάχιστον αβέβαιη.

Στον κάθετο άξονα του επόμενου Διαγράμματος παρουσιάζονται τα ποσοστά του ΑΕΠ στα οποία αντιστοιχούσαν οι δείκτες του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος.

³⁸ Πηγή: *Eurostat*, Δελτίο Τύπου της 22/4/2010, “Euro area and EU27 government deficit at 6,3% and 6,8% respectively”, σελ. 5, από τη σύγκριση του σχετικού πίνακα μεταξύ 2008 και 2009, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22042010-BP/EN/2-22042010-BP-EN.PDF.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους & Ελλείματος Προϋπολογισμού

Πηγή: Eurostat, ο.π., σελ. 5.

Για το 2010 αναμένεται επίσης μείωση του ΑΕΠ³⁹. Όπως αναφέρθηκε, αυτό σημαίνει ότι ακόμη και εάν ο προϋπολογισμός του 2010 ήταν ισοσκελισμένος, το δημόσιο χρέος θα αύξανε ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, διότι απλούστατα θα μικραίνει ο παρανομαστής του κλάσματος Χρέος/ΑΕΠ. Ήδη γνωρίζουμε όμως ότι και φέτος ο προϋπολογισμός θα είναι ελλειμματικός και μάλιστα σε ύψος που αναμένεται να αγγίξει το 8,5% περίπου⁴⁰. Η διόγκωση του χρέους είναι προφανώς αναπόφευκτη και για το 2010, οπότε το 2^ο ζητούμενο μετά από το δημοσιονομικό “νοικοκύρεμα”, είναι το να ξαναβρεθεί η Ελλάδα σε τροχιά ανάπτυξης.

³⁹ Εαρινή Πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Οικονομία, σελ. 88-90, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2010/pdf/ee-2010-2_en.pdf.

⁴⁰ Ανακοίνωση του Υπ. Οικονομικών, μείωση κατά 39,5% στο πρώτο επτάμηνο του 2010.

3. Επιτόκια Δανεισμού

Διατυπώνεται επανειλημμένα ο ισχυρισμός⁴¹, ότι υπάρχουν και άλλες χώρες με εξίσου υψηλό ποσοστό χρέους ως προς το ΑΕΠ. Πράγματι, στην Ιαπωνία λόγω χάρη ο λόγος δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ ήταν 192,9% το 2009, στο Βέλγιο για το ίδιο έτος 101%, ενώ στη γειτονική Ιταλία ήταν 128,8%⁴². Ωστόσο, οι διεθνείς επενδυτές και ιδίως οι 3 μεγαλύτεροι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης⁴³ πιστωτικού κινδύνου, εκτιμούν – εν πολλοίς όχι άδικα – διαφορετικά την ικανότητα των παραπάνω οικονομιών να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους σε σύγκριση με την Ελλάδα⁴⁴ και για το λόγο αυτό συνιστούν στους υποψήφιους επενδυτές το δανεισμό της Ελλάδας με πολύ υψηλότερο τίμημα. Η αποκάλυψη δε ότι η Ελλάδα παρείχε στην Ε.Ε και άλλους οργανισμούς επί σειρά ετών όχι πραγματικά στοιχεία για τα οικονομικά της μεγέθη⁴⁵, όξυνε τις ήδη αρνητικές εντυπώσεις για την οικονομία της χώρας, με συνέπεια την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στα σημερινά δυσθεώρητα επίπεδα.

Η σημασία των επιτοκίων δανεισμού στην αύξηση ή την αποκλιμάκωση του ύψους του δημοσίου χρέους αναφέρθηκε ήδη παραπάνω. Το εντυπωσιακό είναι ότι – υπό προϋποθέσεις – το ύψος του επιτοκίου αυτού μπορεί να οδηγεί σε αύξηση του δημοσίου χρέους ακόμη κι αν μια οικονομία έχει μηδενικά ελλείμματα και ταυτόχρονα κατορθώνει να αυξάνει και το ΑΕΠ της. Σε ακραίες δε περιπτώσεις, το δημόσιο χρέος μπορεί να αυξάνεται ακόμη και αν η οικονομία επιτυγχάνει ταυτόχρονα αύξηση του ΑΕΠ και πρωτογενή πλεονάσματα. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως φαινόμενο

⁴¹ Πχ. άρθρο του καθηγητή Γ. Σταθάκη στην εφημερίδα “Αυγή” στις 14/3/2010.

⁴² Πηγή: OECD Economic Outlook 87 database.

⁴³ Moody’s, Fitch και Standard & Poors.

⁴⁴ Σχετ. IMF Country Report No. 10/217, Ιούλιος 2010, p.3, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10217.pdf>

⁴⁵ Βλ. συνέντευξη του πρώην γενικού γραμματέα της Ε.Σ.Υ.Ε κ. Κοντοπουράκη Ε. στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία στις 21/2/2010.

«της χιονοστιβάδας»⁴⁶. Σύμφωνα με τον καθηγητή Δ. Μαλλιαρόπουλο (Μηνιαία Επιθεώρηση τράπεζας Eurobank “Οικονομία και Αγορές” τεύχος 9, 2010, σελ. 3), «Το φαινόμενο αυτό δημιουργείται όταν το μεσοσταθμικό επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους είναι υψηλότερο από τον ρυθμό μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ. Καθώς το χρέος πρέπει να εξυπηρετείται κάθε χρόνο πληρώνοντας ένα επιτόκιο στους δανειστές, ο ρυθμός μεταβολής του υφιστάμενου χρέους όταν δεν υπάρχει νέος δανεισμός είναι το ίδιο το επιτόκιο. Κατά συνέπεια, όταν ο ρυθμός μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ γίνει μικρότερος από το επιτόκιο, ο λόγος δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ μεγαλώνει καθώς ο αριθμητής αυξάνεται γρηγορότερα από τον παρονομαστή. Το φαινόμενο αυτό γίνεται πιο έντονο σε περιόδους χαμηλής ανάπτυξης/ύφεσης και αποπληθωρισμού, όπως η περίοδος που διανύουμε σήμερα. Σε τέτοιες περιόδους, η αύξηση του εθνικού εισοδήματος δεν επαρκεί για την αποπληρωμή των τόκων εξυπηρέτησης του χρέους, με αποτέλεσμα το χρέος να αυξάνεται ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος χωρίς να υπάρχει νέος δανεισμός παρά μόνο για την εξυπηρέτηση μέρους των τόκων».

Το φαινόμενο «της χιονοστιβάδας» ήταν αυτό που λειτουργούσε υπέρ της ελληνικής οικονομίας τα περισσότερα χρόνια της μεταπολίτευσης, καθώς η Ελλάδα κατόρθωνε να αυξάνει σημαντικά το ονομαστικό της ΑΕΠ και να δανείζεται με σχετικά χαμηλά επιτόκια. Η ραγδαία όμως άνοδος των επιτοκίων δανεισμού από πέρυσι, λειτούργησε ώστε το φαινόμενο αυτό να λειτουργεί αντίστροφα για τη χώρα. Εάν η ελληνική οικονομία παρέμενε την προσεχή 4ετία σε επίπεδα ύφεσης ή έστω χαμηλής ανάπτυξης, το φαινόμενο της χιονοστιβάδας (debt snowball) θα μπορούσε να προσλάβει μεγαλύτερες διαστάσεις οδηγώντας το δημόσιο χρέος σε ακόμη μεγαλύτερα επίπεδα. Κάτι που θεωρούμε ωστόσο πως δεν θα συμβεί για 2 λόγους. Αφενός διότι

⁴⁶ Σχετ. *Claus Vistesen*, “Quantifying and Correcting Eurozone Imbalances - Fighting the Debt Snowball”, 2010, http://mpira.ub.uni-muenchen.de/22943/1/MPRA_paper_22943.pdf.

βάσει της σύμβασης που υπέγραψε η Ελλάδα με τον μηχανισμό των ΔΝΤ – ΕΕ – ΕΚΤ, η χώρα μας εξασφαλίζει τον δανεισμό της για τα επόμενα χρόνια με προνομιακό επιτόκιο (συγκριτικά με αυτό της ανοιχτής αγοράς), το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με το euribor (0,707% το τρίμηνο) με περιθώριο 3% για τα πρώτα τρία χρόνια από την εκταμίευση και 4% για τα επόμενα, ενώ το υπερημερίας επιπλέον 2%⁴⁷. Αφετέρου διότι εκτιμάται ότι η Ελλάδα θα κατορθώσει να επανέλθει από το 2012 σε ρυθμούς ανάπτυξης για λόγους που αναλύονται στο 3^ο μέρος της παρούσας εργασίας.

4. Πληθωρισμός και η Μονεταριστική Ορθοδοξία της Ε.Κ.Τ

Στα πλαίσια της οικονομικής θεωρίας, η επίτευξη ενός χαμηλού ρυθμού πληθωρισμού θεωρείται στόχος μείζονος σημασίας. Ο λόγος είναι ότι η ύπαρξη υψηλών ρυθμών πληθωρισμού σε μια χώρα συνδέεται με την ύπαρξη συνθηκών αβεβαιότητας, γεγονός που οδηγεί σε στρεβλώσεις των σχετικών τιμών, σε αδυναμία διενέργειας αξιόπιστων προβλέψεων σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα – που συνεπάγεται απροθυμία ανάληψης επενδυτικών πρωτοβουλιών, οδηγεί σε ταχεία μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών και συνεπώς σε επιδείνωση των φαινομένων φτώχειας, και υπονομεύει εν τέλει τις αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας. Επίσης, αρνητικό στοιχείο ενός περιβάλλοντος πληθωριστικής ανάπτυξης, είναι ότι οι επενδύσεις στην παραγωγή και γενικότερα σε κινητές αξίες (όπως είναι οι μετοχές) αποδίδουν λιγότερο, έναντι άλλων μη παραγωγικών επενδύσεων, όπως αυτές σε ακίνητα, χρυσό, κλπ.

⁴⁷ Βλ. “Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης μεταξύ και της Ελληνικής Δημοκρατίας”, 8 Μαΐου 2010, παρ. 5, σελ. 12.

Από μια άλλη σκοπιά όμως, ο πληθωρισμός είναι σε θέση να δώσει λύση στη μείωση του πραγματικού χρέους αλλά και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας βελτιωμένης ισορροπίας στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών μέσα από τις νέες ισοτιμίες. Το δημόσιο χρέος στις περισσότερες χώρες είναι ονομαστικό, που σημαίνει ότι η κυβέρνηση οφείλει να καταβάλλει ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό στους κατόχους του χρέους. Επομένως, μια πληθωριστική πολιτική μειώνει την πραγματική αξία των πληρωμών που η κυβέρνηση οφείλει να κάνει.

Ο ρόλος λοιπόν του πληθωρισμού ως οικονομικού μεγέθους είναι εξαιρετικά σημαντικός για την οικονομία συνολικά. Για ένα μέρος της οικονομικής σκέψης μάλιστα, «η μείωση του πληθωρισμού σε μόνιμη βάση, ήταν ίσως και ο βασικός λόγος συμμετοχής της χώρας στη ζώνη του Ευρώ»⁴⁸.

Η εμμονή πάντως της ΕΚΤ στη διατήρηση του πληθωρισμού σε πολύ χαμηλά επίπεδα, είχε ως φυσικό επακόλουθο την πολιτική υψηλών (συγκριτικά με τα επιτόκια της FED) επιτοκίων των τελευταίων ετών⁴⁹, οδηγώντας στη σταδιακή ισχυροποίηση του κοινού νομίσματος και σε πλήγμα της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών προϊόντων. Αλλά το πλήγμα αυτό στην ανταγωνιστικότητα, δεν επηρέασε το ίδιο όλες τις χώρες της ευρωζώνης. Οι λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες του ευρωπαϊκού νότου – και φυσικά η Ελλάδα – ήταν αυτές που υπέστησαν το βαρύτερο πλήγμα στις εξαγωγές τους.

⁴⁸ Αλογοσκούφης Γ., Ομιλία σε εκδήλωση με θέμα "Η Ελληνική Οικονομία μετά τη Μεταπολίτευση, η Κρίση και η Οικονομική Πολιτική", Αθήνα, 28-5-2009, διαθέσιμη στο <http://www.alogskoufis.gr/uploads/files/2009052810158.pdf>.

⁴⁹ Τον Αύγουστο του 2010 το βασικό επιτόκιο της ΕΚΤ ήταν 4 φορές υψηλότερο από τα αντίστοιχα βασικά επιτόκια της FED (ΕΚΤ: 1%, FED: 0% – 0,25%).

Για ένα τμήμα της οικονομικής σκέψης⁵⁰, είναι σαφές ότι η πολιτική του “σκληρού” ευρώ, που ακολουθείται τα τελευταία χρόνια από την ΕΚΤ έχει αποτύχει να βοηθήσει τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Έχει οδηγήσει στο να είναι τα ευρωπαϊκά προϊόντα ακριβά και ως εκ τούτου μη ανταγωνιστικά. Αν το ευρώ υποτιμούνταν, τα προϊόντα των χωρών της ευρωζώνης θα γίνονταν πιο φτηνά στις ξένες αγορές, ενώ τα ξένα προϊόντα θα γίνονταν ακριβότερα στις χώρες αυτές. Δηλαδή θα αυξάνονταν οι εξαγωγές των χωρών της ευρωζώνης και θα μειώνονταν οι εισαγωγές τους. Έτσι θα μειωνόταν το εμπορικό τους έλλειμμα και συνακόλουθα και το χρέος τους.

Η παραπάνω θέση, σε θεωρητικό επίπεδο, αιτιολογείται ως εξής. Η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική έχει περιορισμένες δυνατότητες να επιφέρει την πολυπόθητη ανάκαμψη, γιατί και οι δύο βασικές πηγές εσόδων για το κράτος - δανεισμός και φορολογία - συνεπάγονται μείωση της κατανάλωσης. Έτσι, η αύξηση των κρατικών δαπανών απλώς αναδιανέμει την ίδια συνολική ζήτηση μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Ο μόνος τρόπος για να επέλθει ανάκαμψη μέσω της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής είναι να συνοδευτεί από επεκτατική νομισματική πολιτική. Στα πλαίσια της νομισματικής θεωρίας και πολιτικής, κάθε κεντρική τράπεζα, μπορεί είτε να τυπώσει (πληθωριστικό) χρήμα, είτε να αγοράσει κρατικά ομόλογα μέσω της κεφαλαιαγοράς, ούτως ώστε να αυξήσει την ποσότητα χρήματος που κυκλοφορεί στην οικονομία.

Προκύπτει λοιπόν εύλογα το ερώτημα, γιατί η ΕΕ δεν υλοποιεί μια επεκτατική νομισματική πολιτική σήμερα. Οι διαφωνίες που διατυπώνονται όσον αφορά την εφαρμογή μιας τέτοιας πολιτικής είναι πολλές. Για τους υποστηρικτές της σφιχτής νομισματικής πολιτικής στην ευρωζώνη, το ερώτημα δεν είναι αν μπορεί η ΕΚΤ να

⁵⁰ *Stefan Gerlach*, “Are the golden years of central banking over? Monetary Policy after the Crisis”, Εισήγηση στο 38^ο συνέδριο της Austrian National Bank, Βιέννη, 201.

αγοράσει τα κρατικά ομόλογα (δηλ. το ίδιο το χρέος) των χωρών – μελών της, – σαφώς και μπορεί – αλλά ποιων χωρών και σε ποιο μέγεθος. Αν υποτεθεί ότι η ΕΚΤ προχωρούσε σε μια τέτοια κίνηση, αυτό θα ευνοούσε ιδιαίτερα τις χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος. Κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με επιβράβευση της ασυνέπειας τους στην επιβολή της δημοσιονομικής πειθαρχίας και της λήψης διαρθρωτικών μέτρων και θα καταργούσε στην πράξη τα θεμέλια του Συμφώνου Σταθερότητας πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η δημιουργία της ΟΝΕ.

Το γεγονός τέλος ότι η Ελλάδα, όπως και μια σειρά από άλλες ευρωπαϊκές χώρες (λχ. Ηνωμένο Βασίλειο, Πορτογαλία, Ισπανία) παρουσιάζουν μονίμως υψηλά ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τους, δεν είναι άσχετο από το γεγονός ότι το ίδιο διάστημα άλλες ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζουν μεγάλα εμπορικά πλεονάσματα⁵¹. Ένα μεγάλο μέρος των 261,9 δις δολαρίων του εμπορικού πλεονάσματος της Γερμανίας για το 2008⁵² προέρχεται από εξαγωγές σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με την ετήσια στατιστική επετηρίδα για το ενδοκοινοτικό και διεθνές εμπόριο της ΕΕ, που εκδίδει η Eurostat⁵³ (σελ. 136), το 64,48% των γερμανικών εξαγωγών το 2006 κατευθύνονταν προς άλλες χώρες της Ε.Ε. Με άλλα λόγια, οι γερμανικές εξαγωγές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη ζήτηση των εταίρων της στην Ε.Ε. Υπό άλλο πρίσμα, εάν χώρες – μέλη με υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα όπως η Ελλάδα, δεν παρουσίαζαν την αυξημένη κατανάλωση των τελευταίων ετών, είναι κάτι παραπάνω από βέβαιο ότι οι γερμανικές εξαγωγές δεν θα ήταν σε τόσο υψηλά επίπεδα.

⁵¹ *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, Πρόταση Ψηφίσματος για την Οικονομική Διακυβέρνηση της ΕΕ, 14-6-2010, σελ. 4, §7, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+MOTION+B7-2010-0357+0+DOC+PDF+V0//EL>.

⁵² *Ο.Ο.Σ.Α*, Πίνακας εμπορικού ισοζυγίου των χωρών – μελών, <http://www.oecd-ilibrary.org/content/table/20743920-2010-table2>.

⁵³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-07-001/EN/KS-CV-07-001-EN.PDF.

5. Δημόσιος Τομέας

Η προβληματική για το μέγεθος του δημόσιου τομέα υπήρξε ανέκαθεν προσφιλές θέμα αντιπαράθεσης σε ακαδημαϊκό και πολιτικό επίπεδο. Η δημοσιονομική κρίση και η συνακόλουθη επιτακτική ανάγκη για άμεσο περιορισμό των δημοσίων δαπανών προκάλεσαν, όπως είναι φυσικό, ακόμη μεγαλύτερη συζήτηση για το ρόλο του κράτους στην οικονομία. Οι δε απόψεις που διατυπώνονται, θα λέγαμε ότι καλύπτουν όλο το φάσμα των γνωστών σχολών οικονομικής σκέψης. Στο ένα άκρο αυτού του φάσματος βρίσκονται όσοι ζητούν ολοένα και “λιγότερο κράτος” ως απάντηση στις σύγχρονες προκλήσεις⁵⁴, ενώ στο άλλο άκρο συναντούμε νεοκεϋνσιανές απόψεις που υπερασπίζονται την ενίσχυση της κρατικής παρέμβασης ως αντίδοτο στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης⁵⁵.

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρούμε να εξετάσουμε:

- i.** Εάν ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα είναι πράγματι διογκωμένος.
- ii.** Εάν ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός της χώρας οφείλεται στον δημόσιο τομέα.
Αν ναι, κατά πόσο.
- iii.** Ποιος οφείλει να είναι ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα υπό τις παρούσες συνθήκες.

Καταρχάς, γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ότι το ιδανικό μέγεθος του δημόσιου τομέα διαφέρει από χώρα σε χώρα. Είναι προφανές λχ. ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες του τρίτου κόσμου το optimum μέγεθος του δημόσιου τομέα θα είναι μεγαλύτερο απ’

⁵⁴ Λχ. Διαμαντοπούλου Άννα, Εισήγηση σε Ημερίδα “Πως θα ξαναχτίσουμε το κράτος στο νέο οικονομικό περιβάλλον”, Αθήνα, 20-11-2006, http://www.economia.gr/data/articles/pdf/reinvennting_the_public_sector.pdf σελ. 36.

⁵⁵ *Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ*, “Η Ελληνική Οικονομία και η απασχόληση”, Ετήσια Έκθεση 2009, Κεφ. 1.2.2, σελ. 50-56, http://www.inegsee.gr/sitefiles/studies/EKTHESI_11.pdf.

ότι στις ανεπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης. Πώς όμως μπορούμε να μετρήσουμε το μέγεθος του κράτους; Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία εκδηλώνεται με πολλές μορφές⁵⁶. Η φορολογία και οι δημόσιες δαπάνες είναι μια μορφή. Οι ρυθμιστικές όμως παρεμβάσεις του κράτους είναι επίσης σημαντικές. Επιπλέον, για να μπορέσουμε να κάνουμε διεθνείς συγκρίσεις και να αξιολογήσουμε τις σχετικές επιδόσεις των οικονομιών, είναι σημαντικό τα όποια μέτρα να μας επιτρέπουν τέτοιες συγκρίσεις.

Για το λόγο αυτό, το πιο απλό και σύνηθες μέτρο για το μέγεθος του δημόσιου τομέα, τουλάχιστον σε ότι αφορά τις ανεπτυγμένες χώρες, είναι οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό επί του ΑΕΠ και σε μικρότερο βαθμό τα έσοδα του κράτους ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ενίοτε χρησιμοποιούνται κάποιες παραλλαγές αυτών των δεικτών που θεωρούνται ότι εκφράζουν ακριβέστερα την επίδραση του κράτους στην οικονομία. Τέτοιοι δείκτες είναι η δημόσια κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ, οι δημόσιες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ και η προστιθέμενη αξία του δημόσιου τομέα, δηλαδή κατά πόσο το δημόσιο συμβάλλει στο ΑΕΠ. Στον επόμενο πίνακα, παρουσιάζονται οι δημόσιες δαπάνες και τα δημόσια έσοδα ως ποσοστό επί του ΑΕΠ 12 χωρών –μελών της Ε.Ε.

⁵⁶ Βασίλης Θ. Ράπανος, “Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημόσιου Τομέα”, Ι.Ο.Β.Ε, Νοέμβριος 2009, σελ. 7., <http://www.iobe.gr/media/deltyp/keimerg1.pdf>.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Δαπάνες & Έσοδα Γενικής Κυβέρνησης ως Ποσοστό του ΑΕΠ - 2009

	Δαπάνες	Έσοδα
Ελλάδα	50,4	36,9
Γερμανία	47,6	44,3
Γαλλία	55,6	48,1
Ηνωμένο Βασίλειο	51,7	40,3
Ιταλία	51,9	46,6
Ιρλανδία	48,4	34,1
Πορτογαλία	51,0	41,6
Πολωνία	44,5	37,4
Σουηδία	56,5	55,7
Φινλανδία	55,6	53,2
Βέλγιο	54,2	48,2
Τσεχία	46,1	40,3
ΕΕ – 27	50,7	44,0

Πηγή: Eurostat, Euro-indicators, News Release 55/2010 – 22 April 2010^{57, 58}

Από την ανάγνωση του παραπάνω πίνακα, μπορεί να δοθεί απάντηση στο πρώτο ζήτημα που θέσαμε. Είναι κάτι παραπάνω από σαφές ότι λαμβάνοντας ως κριτήριο είτε

⁵⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-22042010-BP/EN/2-22042010-BP-EN.PDF.

⁵⁸ Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα για την οποία η Eurostat εκφράζει επιφυλάξεις, ως προς την ακρίβεια των παρεχομένων στοιχείων (σελ. 2 του Δελτίου Τύπου)

τις κυβερνητικές δαπάνες, είτε τα δημόσια έσοδα ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως υπερβολικά μεγάλος. Το ποσοστό των δημοσίων δαπανών (50,4%) είναι πολύ κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ενώ τα δημόσια έσοδα ως ποσοστό επί του ΑΕΠ είναι από τα μικρότερα πανευρωπαϊκά.

Ας προστεθεί επίσης το ότι τα παραπάνω στοιχεία, μολονότι αφορούν το τελευταίο μόνο έτος (2009), δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τα αντίστοιχα προηγούμενων ετών. Όπως διαβάζουμε και στην εργασία του καθηγητή Β. Ράπανου (ο.π, Πίνακας Ι.1), το ποσοστό δαπανών και εσόδων της Γενικής Κυβέρνησης είναι για την Ελλάδα μικρότερο του ευρωπαϊκού μέσου όρου για όλη την πενταετία 2002 – 2006. Τέλος, θεωρούμε πως η σύγκριση που γίνεται με χώρες της Ε.Ε (και όχι λχ. με χώρες από άλλες ηπείρους) είναι απολύτως δόκιμη διότι με τα κράτη αυτά η Ελλάδα βρίσκεται στο ίδιο – λίγο πολύ – επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Επόμενο θέμα είναι εάν και κατά πόσο η παρούσα δημοσιονομική εκτροπή έχει τις ρίζες της στη λειτουργία του δημόσιου τομέα. Το θέμα όμως αυτό είναι αρκετά πολύπλοκο για να μπορεί να δοθεί μια απλή απάντηση. Επιχειρούμε να προσεγγίσουμε το θέμα μέσα από την εξέταση επιμέρους στοιχείων.

α) Υποστηρίχθηκε επανειλημμένως ότι ο δημόσιος τομέας απασχολεί υπεράριθμο προσωπικό και ως εκ τούτου επιβάρυνε δυσβάσταχτα τον κρατικό προϋπολογισμό. Προσπερνάμε τις όποιες υπερβολές⁵⁹ που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί για το θέμα αυτό και θα εξετάσουμε μόνο εάν υπήρξε μια πράγματι σημαντική αύξηση στις δαπάνες για μισθούς και συντάξεις, τέτοια που να δικαιολογεί τον ισχυρισμό ότι η υπερφόρτωση του δημοσίου τομέα με πλεονάζον προσωπικό συνέβαλλε στον δημοσιονομικό εκτροχιασμό. Για το σκοπό αυτό, συγκρίνουμε τα ποσά

⁵⁹ Πχ. *Alpha Bank*, “Οικονομικό Δελτίο – Τεύχος 111”, σελ. 3, όπου γίνεται λόγος για 1 εκατομμύριο δημοσίων υπαλλήλους το 2008, http://www.alpha.gr/files/infoanalyses/oikon_deltio_111.pdf.

που δαπανήθηκαν για μισθούς και συντάξεις τα έτη 2004 και 2009. Για ευκολότερη κατανόηση, εξετάζουμε τα ποσά αυτά ως ποσοστά επί του ΑΕΠ (αντί για τα απόλυτα μεγέθη). Σύμφωνα με τους κρατικούς προϋπολογισμούς των ετών 2005 και 2010⁶⁰, οι δαπάνες μισθοδοσίας του προσωπικού για το 2004 ανήλθαν στο 10,5% του ΑΕΠ της χρονιάς εκείνης, ενώ το 2009 έχοντας αυξηθεί ελάχιστα προσέγγισαν το 10,6% του ΑΕΠ. Το συμπέρασμα που προκύπτει αβίαστα είναι ότι το κόστος μισθοδοσίας, χωρίς βέβαια να εξετάζουμε αν είναι υψηλό ή όχι, δεν ευθύνεται για την κατάρρευση των δημόσιων οικονομικών.

β) Υποστηρίζεται επίσης ότι η ανεπάρκεια του κρατικού μηχανισμού στην αντιμετώπιση μιας εκτεταμένης φοροδιαφυγής⁶¹, στην είσπραξη βεβαιωμένων και ληξιπρόθεσμων χρεών και φυσικά στον περιορισμό της παραοικονομίας⁶², συνέτεινε αποφασιστικά στην κατάρρευση των δημοσίων εσόδων τα τελευταία έτη.

Η αδυναμία της δημόσιας διοίκησης στην αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι πράγματι εντυπωσιακή, και η αναποτελεσματικότητά της αυτή φαίνεται πως διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην δημιουργία των ελλειμμάτων. Επ' αυτού αρκεί να αναφέρουμε ένα μόνο παράδειγμα. Το 2005 ήταν μια χρονιά εντυπωσιακής αύξησης του ΑΕΠ της χώρας κατά 5,14%⁶³. Την 1^η Απριλίου του 2005 επίσης, αυξήθηκαν οι συντελεστές του ΦΠΑ κατά 1 ποσοστιαία μονάδα (από 8% σε 9%, από 18% σε 19% και από 4% σε 4,5%). Πάραυτα, τα έσοδα του προϋπολογισμού από τον φόρο προστιθέμενης αξίας αυξήθηκαν μόνο κατά 2,8%!⁶⁴.

⁶⁰ Ο λόγος για τον οποίο παίρνουμε τα στοιχεία από τους Προϋπολογισμούς των αμέσως επόμενων ετών, είναι διότι αυτοί περιλαμβάνουν ακριβέστερες εκτιμήσεις για τα μεγέθη που διαμορφώθηκαν τελικά.

⁶¹ *Τράπεζα της Ελλάδος*, "Εκθεση του Διοικητή της ΓτΕ για το 2009", σελ. 118.

⁶² *Schneider Fr.*, Ομιλία στο "International Conference on International Business 2010", Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Μάιος 2010.

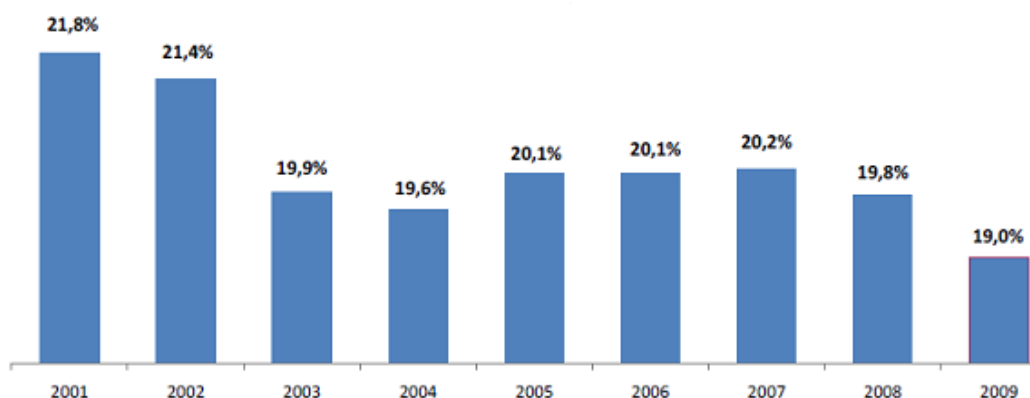
⁶³ Από 185.813 σε 195.366 εκατομμύρια ευρώ (Ε.Σ.Υ.Ε, οπ.π).

⁶⁴ Στοιχεία από τον Προϋπολογισμό του 2007.

Γενικά, το ποσοστό των φορολογικών εσόδων ως προς το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) στην Ελλάδα, είναι σταθερά τα τελευταία χρόνια αρκετά χαμηλότερο από το αντίστοιχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον όπως φαίνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί, τα φορολογικά έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώνονται χρόνο με τον χρόνο⁶⁵.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Εξέλιξη Φορολογικών Εσόδων ως Ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat, AMECO. 2009, με βάση εκτιμήσεις πραγματοποιήσεων.

γ) Ο δημόσιος τομέας επικρίθηκε και πάλι επ' ευκαιρία της κρίσης, για την αβάσταχτη γραφειοκρατία του, που επιβαρύνει υπέρμετρα τον υγιή ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Όπως προκύπτει από μελέτη⁶⁶ του ολλανδικού CPB για λογαριασμό της Ε.Ε, η Ελλάδα κατατάσσεται ως μια από τις πιο γραφειοκρατικές χώρες της Ε.Ε. Το κόστος των διοικητικών βαρών στη χώρα μας ανέρχεται στο 6,8% του ΑΕΠ. Σύμφωνα

⁶⁵ Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, "Προτάσεις για την Αναμόρφωση του Φορολογικού Συστήματος", Ιανουάριος 2010, σελ. 4, <http://www.oe-e.gr/publ/for2010/for2010.pdf>.

⁶⁶ Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, "Intra-EU differences in regulation-caused administrative burden for companies", Δεκέμβριος 2005, σελ. 14, <http://www.cpb.nl/nl/pub/cpbreeksen/memorandum/136/memo136.pdf>.

με την έρευνα μάλιστα, οι μικρές επιχειρήσεις επωμίζονται ένα μεγαλύτερο – αναλογικά – βάρος απ’ ότι οι μεγάλες, γεγονός που καθιστά επαχθέστερη τη γραφειοκρατία στην Ελλάδα, αφού οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις αποτελούν τον συντριπτικό όγκο των επιχειρήσεων της χώρας⁶⁷.

Εν κατακλείδι, δεν χωρά αμφιβολία ότι υπάρχει κάποιου είδους σχέση μεταξύ καλής διακυβέρνησης και οικονομικής ανάπτυξης. Το πρόβλημα είναι ότι δεν μπορεί να ποσοτικοποιηθεί αυτό. Η Παγκόσμια Τράπεζα χρησιμοποιεί 6 αθροιστικούς δείκτες σε μια προσπάθεια να αποτιμηθεί ο ρόλος του κράτους στην ανάπτυξη μιας χώρας. Στην τελευταία της Έκθεση "Governance Matters VIII: Governance Indicators for 1996–2008"⁶⁸, η Ελλάδα επιτυγχάνει σχετικά μέτρια αποτελέσματα, με χειρότερη επίδοση αυτή στην καταπολέμηση της διαφθοράς.

Το ελληνικό κράτος οφείλει να μετατραπεί σταδιακά σε παράγοντα που θα συμβάλλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, αντί να θέτει εμπόδια στη λειτουργία των παραγωγικών κλάδων και κατά συνέπεια στην ανάπτυξη της οικονομίας⁶⁹. Μεταξύ των ενδεικνυόμενων μεταρρυθμίσεων προτείνονται, η απλοποίηση του κανονιστικού πλαισίου που διέπει τις αγορές προϊόντων και εργασίας, η ταχύτερη ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών στη λειτουργία του, ο αυστηρότερος έλεγχος της θεμιτής λειτουργίας του ανταγωνισμού, η εντατικοποίηση των προσπαθειών πάταξης της φοροδιαφυγής, η μερική έστω σύνδεση των αμοιβών στο δημόσιο τομέα με την παραγωγικότητα, την ανάπτυξη υποδομών με το χαμηλότερο δυνατό κόστος και γενικότερα την εδραίωση συνθηκών

⁶⁷ *Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ*, "Μελέτη διερεύνησης αναγκών των μικρών ελληνικών επιχειρήσεων σε προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης", 2008, σελ. 22, <http://www.imegsevee.gr/anagkes.pdf>.

⁶⁸ Βλ. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c89.pdf> για την Ελλάδα.

⁶⁹ Alpha Bank, "Οικονομικό Δελτίο", Τεύχος 111, σελ. 8.

μακροοικονομικής σταθερότητας που θα μεγιστοποιούν τον παραγόμενο πλούτο από νοικοκυριά και επιχειρήσεις.

Θεωρούμε όμως πρωτίστως, πως στη συγκεκριμένη συγκυρία επιβάλλεται η λήψη όλων εκείνων των μέτρων που θα στηρίξουν πολύπλευρα την ενίσχυση του εξαγωγικού προσανατολισμού της χώρας. Όπως ήδη εκτέθηκε, το ολοένα και μεγαλύτερο άνοιγμα των συνόρων στο διεθνές εμπόριο και η αδιάκοπη όξυνση του ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών σε διεθνές επίπεδο, καθιστά τις αγορές του εξωτερικού μονόδρομο για την επιβίωση των περισσότερων ελληνικών επιχειρήσεων. Παρεμπιπτόντως εδώ, υπενθυμίζουμε ότι η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα που λαμβάνει τις τιμές όπως ακριβώς αυτές καθορίζονται στη διεθνή αγορά.

6. Απασχόληση

Σε επίπεδο Ε.Ε, η επέκταση της ελαστικότητας στην αγορά εργασίας πραγματοποιείται με αργά αλλά σταθερά βήματα. Η Eurostat παρατηρεί ότι *«το μερίδιο των εργαζομένων με μερική απασχόληση αυξήθηκε στην Ευρώπη των “27” κατά την τελευταία χρονιά (δεύτερο τρίμηνο) κατά σχεδόν 0,5 ποσοστιαίες μονάδες, που είναι μια σχετικά μεγάλη αύξηση»*. Σε εθνικό επίπεδο, μάλιστα, πολλές χώρες προσέφυγαν ιδιαίτερα σε αυτό το μέσον (Εσθονία, Ιρλανδία κ.ά.) (πηγή: *εφημερίδα Το Βήμα της Κυριακής*, 13-12-2009). Η αύξηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική λαμβανομένης υπόψη της ενυπάρχουσας κρίσης, η οποία το ίδιο τρίμηνο οδήγησε σε μείωση της απασχόλησης στα 27 κράτη - μέλη κατά 1,9% και της παραγωγής κατά 5%.

Το ειδικό βάρος επίσης της μερικής απασχόλησης διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Ενώ στη Γερμανία η μερική απασχόληση ξεπερνά το ¼ της συνολικής

απασχόλησης, σε χώρες όπως η Ελλάδα κυμαίνεται γύρω στο 5,8%. Η Ολλανδία πρωτοπορεί στους δείκτες μερικής απασχόλησης ανδρών και γυναικών με το εντυπωσιακό 47,6% ακολουθούμενη από τη Σουηδία στην οποία το ποσοστό ανέρχεται στο 27%, με τελευταίες τις Βουλγαρία (2,6%) και Σλοβακία (2,3%)⁷⁰. Αξιοσημείωτη διαφοροποίηση υφίσταται και στα ποσοστά των ατόμων που εργάζονται με συμβόλαια ορισμένου χρόνου. Από την ίδια πηγή (σελ. 6, Πίνακας 10), παρατηρούμε ότι στην Ισπανία οι συμβάσεις αυτές αφορούν το 30,1% των εργαζομένων, στην Ελλάδα το 10,3%, στη Γαλλία το 14,2%, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο μόλις το 5,3% του συνόλου.

Η ελληνική αγορά εργασίας πρωτοπορεί και σε ένα ακόμη σημείο. Σε αυτό της αυτοαπασχόλησης. Όπως προκύπτει από την Ετήσια Έκθεση 2009 για την Απασχόληση, της Γενικής Διεύθυνσης Απασχόλησης, κοινωνικών υποθέσεων και ίσων ευκαιριών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁷¹, το ποσοστό αυτοαπασχολούμενων στην Ελλάδα ήταν 34,4%, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος ήταν για το ίδιο έτος 15,7%. Είναι προφανές λοιπόν, κρίνοντας και μόνο από τα ποσοστά μερικής απασχόλησης και αυτοαπασχολούμενων στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, σε σχέση με αυτά των ευρωπαϊκών εταίρων μας, ότι η αγορά εργασίας στην Ελλάδα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ελαστική.

Ταυτόχρονα, στα πλαίσια της ΕΕ οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις συνιστούν τη συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων, απασχολώντας τα δύο τρίτα σχεδόν του εργατικού δυναμικού⁷². Στη χώρα μας, τα ποσοστά αυτά είναι ακόμη υψηλότερα ενώ και το μέσο μέγεθος απασχολούμενου προσωπικού σ' αυτές είναι μικρότερο, γεγονός που καθιστά το ρόλο των ΜΜΕ καθοριστικό στη διαμόρφωση οποιουδήποτε σχεδίου

⁷⁰ Πηγή: Eurostat, *Labour Market Latest Trends – 1st quarter 2009 data*, p.4, Table 6, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-035/EN/KS-QA-09-035-EN.PDF.

⁷¹ Διαθέσιμη στο δικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=113&newsId=642&furtherNews=yes>.

⁷² Mihail D., *Personnel Review Journal*, ISSN: 0048-3486, September 2003.

πολιτικής απασχόλησης. Για την ακρίβεια, οι πολύ μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν από 0-4 εργαζόμενους, αντιστοιχούν στο 94,6% της συνολικής απασχόλησης στη χώρα, ήτοι 875.706 επί συνόλου 902.631 επιχειρήσεων⁷³.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης, προσθέτουμε ότι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης επιδείνωσε και τις προσδοκίες των πολιτών για το μέλλον της εργασίας τους. Σύμφωνα με την έρευνα 316 του Ειδικού Ευρωβαρόμετρου της 9-9-2009, το ένα τρίτο των εργαζομένων «ανησυχεί πολύ» για το ότι ενδέχεται να χάσει την εργασία του εξαιτίας της κρίσης, ενώ ακόμη περισσότεροι άνθρωποι ανησυχούν μήπως χάσει την εργασία του ο σύντροφός τους (38%) ή τα παιδιά τους (47%). Η ανησυχία αυτή συνδυάζεται με το γεγονός ότι τουλάχιστον 6 στους 10 Ευρωπαίους θεωρούν ότι οι χειρότερες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν έχουν ακόμα εμφανιστεί και μόνο το 28% πιστεύει ότι η κρίση έχει κορυφωθεί.

⁷³ *Εθνικό Παρατηρητήριο για τις ΜΜΕ*, “Η κατάσταση και οι προοπτικές των ελληνικών ΜΜΕ”, Ετήσια Έκθεση 2008, στο http://observatory.eommex.gr/eommex/summary_annual_report_2008_gr.pdf.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η διατύπωση μελλοντικών εκτιμήσεων για οποιοδήποτε θέμα στις κοινωνικές επιστήμες συνιστά παρακινδυνευμένο έργο. Οι δε οικονομολόγοι, είναι διάσημοι για τις λανθασμένες προβλέψεις τους. Η γνωστή ρήση του νομπελίστα ακαδημαϊκού John K. Galbraith ότι “η μόνη αξία των οικονομικών προβλέψεων είναι ότι κάνουν την αστρολογία να φαίνεται αξιόπιστη” είναι χαρακτηριστική. Στο τελευταίο αυτό μέρος της εργασίας, εξετάζονται ορισμένα, περισσότερο ή λιγότερο, ενδεχόμενα σενάρια για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας και διατυπώνεται μια συμπερασματική άποψη για τις προοπτικές της χώρας την επόμενη 4ετία, έχοντας ως βάση τις παραμέτρους που εξετάστηκαν στο πρώτο και δεύτερο μέρος.

1. Η Χρηματοδότηση του Χρέους από τις Διεθνείς Αγορές Ομολόγων

Τα δημόσια ελλείμματα και το χρέος είναι βεβαίως υψηλά και σε άλλες χώρες του κόσμου, στις οποίες όμως, σε αντίθεση με την Ελλάδα, χρηματοδοτούνται κυρίως από εγχώριους αποταμιευτικούς πόρους. Στην Ελλάδα η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, δημόσια και ιδιωτική μαζί, μόλις ξεπερνούσε το 7% του ΑΕΠ το 2008

και το 5% το 2009, ποσό τελείως ανεπαρκές για τη χρηματοδότηση ακόμη και των επενδύσεων που απαιτούνται για την ανανέωση του πάγιου κεφαλαίου που μειώνεται λόγω των αποσβέσεων⁷⁴. Η υστέρηση της εθνικής αποταμίευσης οφείλεται κατά κύριο λόγο στα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα, αλλά και στην ταχεία αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης τα τελευταία χρόνια, την οποία επέτεινε η δημοσιονομική χαλάρωση. Την πενταετία 2004-2008 η ιδιωτική κατανάλωση σε σταθερές τιμές αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,8%, ενώ στη ζώνη του ευρώ ο αντίστοιχος ρυθμός ήταν 1,5%. Εξάλλου, την περίοδο 1996-2008 η ιδιωτική κατανάλωση κατά μέσο όρο αντιστοιχούσε στο 72% του ΑΕΠ στην Ελλάδα, έναντι 57% στη ζώνη του ευρώ⁷⁵. Η χαμηλή εγχώρια αποταμίευση κατέστησε λοιπόν αναπόφευκτη την προσφυγή αποκλειστικά στις διεθνείς αγορές ομολόγων για την αναχρηματοδότηση του χρέους.

Η ενίσχυση της πεποίθησης περί αναπόφευκτης επικείμενης χρεοκοπίας⁷⁶ της χώρας και ως εκ τούτου η μεγέθυνση των επισφαλειών οδήγησαν από τα τέλη του 2009 σε ύψος ρεκόρ τα επιτόκια των πενταετών και δεκαετών κρατικών ομολόγων, ακόμη και του βραχυπρόθεσμου δανεισμού διάρκειας μικρότερου του έτους. Το γεγονός αυτό της αύξησης των επιτοκίων δανεισμού από ένα σημείο και έπειτα, σήμανε την αντιστροφή του φαινομένου της χιονοστιβάδας που περιγράφηκε στο 2^ο μέρος. Εφόσον τα ποσά που δανείζεται το κράτος είναι μεγαλύτερα από τα συνολικά ποσά που πρέπει να καταβάλλει για τόκους, ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ θα αρχίσει να αυξάνεται σταθερά.

⁷⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, “Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2009”, σελ. 23.

⁷⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, ο.π., σελ. 23.

⁷⁶ Με τον όρο χρεωκοπία εννοείται εδώ η κήρυξη μιας μονομερούς παύσης όλων των πληρωμών που προκύπτουν από τις δανειακές υποχρεώσεις της χώρας στο εσωτερικό ή το εξωτερικό.

2. Σενάρια Εξόδου από την Κρίση

Οι υποθέσεις που εξετάζονται στις παρακάτω υποενότητες δεν εξαντλούν το πλήθος των πιθανών περιπτώσεων. Εντούτοις, μελετούμε τις συγκεκριμένες προτάσεις διότι θεωρούμε πως είναι αυτά που προκαλούν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον στη σχετική ακαδημαϊκή συζήτηση.

i. “Πτώχευση”

Είναι δυνατόν μια χώρα να χρεοκοπήσει; Όπως όλοι γνωρίζουμε, η πτώχευση μιας εταιρίας σημαίνει το οριστικό πέρας των δραστηριοτήτων της, ότι οι πιστωτές αποζημιώνονται από τη ρευστοποίηση των περιουσιακών της στοιχείων, ότι οι υπάλληλοι της απολύονται, κλπ. Υπ’ αυτή την έννοια, είναι προφανές ότι ένα κράτος δεν μπορεί να χρεοκοπήσει και άρα η πτώχευση του έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Β. Βιλιάρδο⁷⁷ οι συνέπειες μιας αδυναμίας εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής:

(α) Οι πιστωτές ενός κράτους χάνουν εξ’ ολοκλήρου ή ένα μέρος αυτών που του έχουν δανείσει, καθώς επίσης και τους τόκους των χρημάτων τους. Συχνά βέβαια, στα πλαίσια διεθνών διαπραγματεύσεων, συμφωνείται η πληρωμή ενός ποσοστού των χρεών (για παράδειγμα, στη γνωστή κρίση της Αργεντινής οι πιστωτές έχασαν μέχρι και το 75% των απαιτήσεων τους).

(β) Το ίδιο το κράτος «επιβαρύνεται» κυρίως λόγω της απώλειας της εμπιστοσύνης και της αξιοπιστίας του, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα τον πιστοληπτικό

⁷⁷ Από άρθρο δημοσιευμένο στο <http://www.casss.gr/PressCenter/Articles/1612.aspx> στις 20/11/2009.

του “θάνατο”. Δηλαδή, το κράτος δεν είναι πλέον σε θέση να δανείζεται από τις χρηματαγορές, πόσο μάλλον με λογικά επιτόκια.

(γ) Τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα της χρεοκοπίας ενός κράτους στην πραγματική του οικονομία είναι καταστροφικά. Αμέσως μετά ακολουθεί:

- μία μεγάλη τραπεζική κρίση (οι τράπεζες είναι συνήθως αυτές που κατέχουν σημαντικό μέρος των ομολόγων δημοσίου, τα οποία υποχρεούνται να “αποσβέσουν”),
- μία εκτεταμένη οικονομική κρίση (μείωση εγχώριας ζήτησης, φυγή επενδυτικών κεφαλαίων, συρρίκνωση της παραγωγής, άνοδος του πληθωρισμού, κατάρρευση χρηματιστηρίου, γενικευμένο πρόβλημα ρευστότητας, κλπ.),
- μία νομισματική κρίση (οι ξένοι επενδυτές “αποφεύγουν” για μεγάλο χρονικό διάστημα το “χρεοκοπημένο” νόμισμα), και
- διαταραχή των όρων εμπορίου.

(δ) Οι αποταμιεύσεις των πολιτών μειώνονται, είτε επειδή είναι πιστωτές του κράτους τους, είτε επειδή το νόμισμα υποτιμάται ραγδαία (κάτι που δεν ισχύει για τις χώρες του Ευρώ). Η έμμεση επιβάρυνσή τους όμως από τα καταστροφικά αποτελέσματα στην Οικονομία του κράτους (τράπεζες, επιχειρήσεις, κλπ) είναι ακόμη πιο επώδυνη, κυρίως λόγω της υψηλής ανεργίας που ακολουθεί, και της απώλειας μεγάλου μέρους κοινωνικών παροχών.

Στην προκειμένη περίπτωση, θεωρούμε πως το ενδεχόμενο μιας επίσημης ελληνικής αναγγελίας⁷⁸ περί αδυναμίας αποπληρωμής του δημοσίου χρέους δεν συγκεντρώνει τις περισσότερες πιθανότητες, χωρίς βέβαια να μπορεί να αποκλειστεί.

Τέλος, θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι οι συνέπειες μιας ενδεχόμενης χρεωκοπίας της χώρας δεν θα είναι μόνο οικονομικές. Σε μια τέτοια περίπτωση, εύλογα θα ανέμενε κανείς και παράπλευρες συνέπειες όπως κοινωνικές αναταραχές, μετασχηματισμούς θεσμών, ακόμη και πολιτικές εξελίξεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν μέχρι και στην κατάρρευση του σημερινού πολιτικού σκηνικού.

ii. Εγκατάλειψη της Ευρωζώνης

Η άποψη που υποστηρίζουμε εδώ είναι πως η Ελλάδα όχι μόνο δεν πρόκειται να εγκαταλείψει το κοινό νόμισμα, αλλά και πως είναι ανορθολογικό το επιχείρημα υπέρ αυτής.

Χάριν συντομίας, προσπερνάμε τις όποιες νομικές και πολιτικές⁷⁹ δυσκολίες θα είχε ένα τέτοιο εγχείρημα και εστιάζουμε στο αμιγώς οικονομικό μέρος. Εάν υποτεθεί ότι η Ελλάδα εγκατέλειπε το ευρώ για να επιστρέψει στη δραχμή, αυτό θα σήμαινε μια άμεση υποτίμηση του νέου νομίσματος. Εάν λοιπόν υποθέσουμε – με μια πολύ συντηρητική εκτίμηση – μια παράλληλη υποτίμηση της δραχμής κατά 15% μόνο, το Δημόσιο Χρέος (το οποίο αποτιμάται σε ευρώ) θα αύξανε αμέσως από το τρέχον

⁷⁸ Σχετ. *U.S Department of State*, CRS Report for Congress, “The Argentine Financial Crisis: A Chronology of Events”, 31/1/2002, καθώς και *BBC News*, “Argentina suspends debt payments”, 25/12/2001 στο <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1727922.stm>.

⁷⁹ Η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι από τις πλέον φιλοευρωπαϊκές χώρες σύμφωνα με τη γνώμη των πολιτών της πηγή: Ευρωβαρόμετρο 72, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_first_en.pdf.

επίπεδο του 120% στο 138% του ΑΕΠ⁸⁰. Το μέγεθος μιας τέτοιας επιδείνωσης μπορεί να γίνει περισσότερο σαφές εάν αναλογιστούμε μόνο τα φορολογικά, εισοδηματικά και άλλα μέτρα περικοπών των δημοσίων δαπανών που έχουν ληφθεί από την αρχή του έτους με σκοπό να μειωθεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού κατά 5 περίπου ποσοστιαίες μονάδες⁸¹. Έχοντας υπόψη αυτό βέβαια, οι υποστηρικτές μιας τέτοιας προοπτικής υποστηρίζουν πως μέρος του πακέτου για την έξοδο από την ευρωζώνη επιβάλλεται να είναι και η μετατροπή του χρέους μονομερώς στο νέο νόμισμα. Ακόμη και εάν δεχθούμε πως κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό, ο προβληματισμός μας εξακολουθεί να υφίσταται.

Σύμφωνα με τον Doug McWilliams του βρετανικού “Centre for Economics and Business Research” (CEBR), την έξοδο της Ελλάδας από το κοινό νόμισμα θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και άλλες χώρες – μέλη. Η Ισπανία και η Πορτογαλία κατά πρώτο λόγο και η Ιταλία δευτερευόντως, είναι πολύ πιθανό να αναγκαστούν να ακολουθήσουν την ίδια επιλογή και συνεπώς όλο το εγχείρημα του ενιαίου νομίσματος να βρεθεί στα πρόθυρα της ολοκληρωτικής κατάρρευσης. Μια απειλή διάλυσης του ευρώ θα ήταν καταστροφική, καθώς θα εγκαινίαζε ανταγωνιστικές υποτιμήσεις νομισμάτων και – το χειρότερο – συνεχείς διακυμάνσεις των νέων εθνικών νομισμάτων μέσω των αγορών, κάτι που είναι προφανές πως δεν επιθυμεί κανείς. Και φυσικά, ένα πρόσθετο κόστος προσαρμογής νοικοκυριών και επιχειρήσεων στο “νέο” εθνικό νόμισμα, οι οποίοι σημειωτέον έμαθαν πλέον να ζουν και να συναλλάσσονται με την ίδια γλώσσα που προκύπτει από την αποτίμηση των αγαθών σε ένα κοινό νόμισμα.

Μοναδικό θετικό μιας τέτοιας εξέλιξης, είναι ότι η υποτίμηση του νομίσματος θα βοηθούσε – προσωρινά τουλάχιστον – τη χώρα να μειώσει την αιμορραγία του

⁸⁰ $120 \times 15\% = 138$.

⁸¹ Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Κρατικός Προϋπολογισμός, Πίνακας 3.1, <http://www.mof-glk.gr/proypologismos/2010/books/proyp/index.html>

ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών. Εκτιμούμε ωστόσο, όπως οι 2 υποτιμήσεις της δεκαετίας του '80⁸² αλλά και γενικότερα η συνεχής διολίσθηση της δραχμής της περιόδου εκείνης, αδυνατούσε να αποτελέσει από μόνη της ένα ισχυρό εφαλτήριο για τις ελληνικές εξαγωγές, το ίδιο αναποτελεσματικές θεωρούμε πως θα ήταν μακροπρόθεσμα οι πιθανές υποτιμήσεις της δραχμής στο σημερινό περιβάλλον.

iii. Αναδιάρθρωση του Δημόσιου Χρέους

Το δημόσιο χρέος της χώρας αποτελείται - ως επί το πλείστον - από ένα χαρτοφυλάκιο κρατικών ομολόγων χρονικής διάρκειας λίγων μηνών έως 15 έτη⁸³. Τα επιτόκια αυτών των ομολόγων ποικίλλουν ανάλογα με τη χρονική διάρκειά τους, τη διαθεσιμότητα κεφαλαίων της περιόδου που εκδόθηκαν, τις εκτιμήσεις των αγοραστών για το ρίσκο που αναλαμβάνουν, τη διαθεσιμότητα εναλλακτικών επιλογών της συγκεκριμένης περιόδου, κλπ. Με τον όρο αναδιάρθρωση του χρέους, εννοείται μια διαδικασία διαπραγμάτευσης μεταξύ του ελληνικού κράτους και των κυριότερων κατόχων ελληνικών ομολόγων η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ελάφρυνση της υποχρέωσης εξόφλησης των ομολόγων που έχει αναλάβει η χώρα. Η ελάφρυνση αυτή μπορεί να λάβει τρεις κυρίως μορφές:

- Μια αναλογική περικοπή⁸⁴ όλων των αξιών των ομολόγων κατά ένα συγκεκριμένο ποσοστό, λχ. κατά 15%. Κατ' αυτό τον τρόπο, για κάθε 1 ευρώ

⁸² Ιανουάριος 1983 και Οκτώβριος 1985.

⁸³ *Οργανισμός Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους*, Σύνοψη Χρέους ανά Λήξη, [http://www.pdma.gr/\(S\(gqcvim453gk1ve55aeb0nw45\)\)/StaticPage1.aspx?pagenb=442](http://www.pdma.gr/(S(gqcvim453gk1ve55aeb0nw45))/StaticPage1.aspx?pagenb=442).

⁸⁴ Γνωστή και ως “κούρεμα” (haircut) στην αργκό της οικονομικής ειδησεογραφίας.

που θα έπρεπε να πληρώσει το ελληνικό υπουργείο οικονομικών στους ομολογιούχους, θα αποδίδονται μόνο 85 λεπτά του ευρώ.

- Μια – αναλογική ή μη – παράταση του χρόνου αποπληρωμής των ομολόγων.
Για παράδειγμα, όλοι οι τίτλοι που λήγουν εντός της επόμενης 5ετίας θα πληρωθούν με καθυστέρηση 6 μηνών.
- Οποιοσδήποτε συνδυασμός των παραπάνω.

Ένα ερώτημα που τίθεται συχνά, είναι ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσαν να υποχρεωθούν οι κάτοχοι ομολόγων ώστε να προσέλθουν σε ένα τραπέζι τέτοιων διαπραγματεύσεων ώστε να αποσπασθεί ένας συμβιβασμός ή μια ρύθμιση του χρέους που θα ήταν ευνοϊκή για τη χώρα. Δυστυχώς, η πρόταση του ΔΝΤ⁸⁵ περί δημιουργίας ενός μόνιμου μηχανισμού αναδιάρθρωσης χρεών και το σχετικό συνέδριο της 22/1/2003 στην Ουάσινγκτον, δεν μπόρεσαν να οδηγήσουν σε αποτέλεσμα. Στο σημείο αυτό πάντως, θα πρέπει να διευκρινισθεί πως είναι μύθος η άποψη ότι ιστορικά, σπανίως έχει επιτευχθεί αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους. Σύμφωνα με τους Federico Sturzenegger και Jeromin Zettelmeyer στο “Debt Defaults and Lessons from a Decade of Crises” (Chapter 1, p.10)⁸⁶, η αθέτηση πληρωμής του χρέους εκ μέρους κρατών κατά το 19^ο και τον 20^ο αιώνα, στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων οδήγησε σε κάποιας μορφής διακανονισμό μεταξύ της χώρας-οφειλέτη και των πιστωτών της.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, είναι καταρχάς θετικό, ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του δημοσίου χρέους βρίσκεται συγκεντρωμένο στα χέρια μεγάλων θεσμικών παραγόντων (τραπεζών, ασφαλιστικών ταμείων, εταιριών διαχείρισης επενδύσεων χαρτοφυλακίου) και όχι μεμονωμένων επενδυτών, και άρα είναι σχετικά

⁸⁵ Βλ. και *IMF*, “The Design of the Sovereign Debt Restructuring Mechanism—Further Considerations”, 2002, <http://www.imf.org/external/np/pdr/sdrm/2002/112702.pdf>.

⁸⁶ <http://mitpress.mit.edu/books/chapters/0262195534chap1.pdf>.

εύκολη η συνέντευξη του συνόλου αυτών σε ένα κοινό τόπο διαλόγου. Κατά δεύτερο λόγο, η κυριαρχική θέση της ΕΚΤ στο ευρωπαϊκό πιστωτικό σύστημα θα μπορούσε να πιέσει – άμεσα ή έμμεσα – τις ευρωπαϊκές τράπεζες που είναι κάτοχοι ελληνικών ομολόγων σε μια τέτοια κατεύθυνση, εφόσον βέβαια θα υπήρχε και η ανάλογη πολιτική βούληση εκ μέρους της Ε.Ε.

Η πρόσφατη επιτυχής αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους στην οποία προχώρησε το Ντουμπάι, ενισχύει ακόμη περισσότερο την παραπάνω θέση⁸⁷. Ένα άλλο γνωστό παράδειγμα αναδιάρθρωσης δημοσίου χρέους είναι αυτό του Μεξικού τον Απρίλιο του 1989⁸⁸. Στη δεύτερη περίπτωση, οι δανείστριες τράπεζες ήταν πάνω από 600. Πάραυτα, έγινε κατορθωτό να συγκροτηθεί μια επιτροπή με εκπροσώπους 15 τραπεζών. Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, αρχική πρόταση της επιτροπής των πιστωτών ήταν η περικοπή του χρέους κατά 15%, ενώ το Μεξικό ζητούσε 55%. Με τη συμμετοχή του Δ.Ν.Τ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, κατέστη εφικτή μερικώς μήνες μετά στην Ουάσιγκτον μια τελική συμφωνία, για μείωση των οφειλομένων κατά 35%.

Για ορισμένους βέβαια οικονομολόγους, ακόμη και μια συντηρητική αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο το τραπεζικό σύστημα της ευρωζώνης. Για άλλους, θα σήμαινε απλά μια απλή μείωση των αναμενόμενων κερδών των πιστωτικών ιδρυμάτων που κατέχουν ομόλογα του ελληνικού δημοσίου. Για τη δεύτερη άποψη, η ζημιά αυτή των τραπεζών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί “εντός των κανόνων του παιχνιδιού”, δεδομένου ότι η αγορά ελληνικών ομολόγων ήταν εξαρχής μια τολμηρή επενδυτική επιλογή, το ρίσκο της

⁸⁷ *Εφημερίδα “Το Βήμα”*, 6 Ιουνίου 2010, Συνέντευξη του καθηγητή Steve Hanke, <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=32&artId=335737&dt=06/06/2010>.

⁸⁸ Βλ. *Sweder van Wijnbergen*, “Mexico’s External Debt Restructuring in 1989-90”, Παγκόσμια Τράπεζα, 1990, Working Paper 424, στο οποίο παρουσιάζεται αναλυτικά η περίπτωση της αναδιάρθρωσης του χρέους του Μεξικού.

οποίας δέχονταν να αναλάβουν οι αγοραστές με αντίτιμο τα ιδιαίτερα υψηλά επιτόκια που πρόσφεραν τα ελληνικά ομόλογα. Εάν ήταν βέβαιο ότι δεν θα έχαναν ποτέ οι δανειστές, τότε δεν θα υπήρχε λόγος ύπαρξης των spreads⁸⁹ και όλοι θα έπρεπε να δανείζονται όπως η Γερμανία. Το υψηλότερο κέρδος έχει ως αντίτιμο το υψηλότερο ρίσκο.

iv. Νομισματοποίηση του Χρέους

Όταν η Κεντρική Τράπεζα αγοράζει ένα μέρος του χρέους από το υπουργείο οικονομικών, ώστε να χρηματοδοτήσει το δημοσιονομικό έλλειμμα, λέμε ότι νομισματοποιεί το έλλειμμα⁹⁰. Συγκρινόμενη με τη χρηματοδότηση μέσω δανεισμού, η νομισματική χρηματοδότηση του ελλείμματος τείνει να μειώσει τα επιτόκια βραχυχρόνια. Αυτό συμβαίνει επειδή με τη νομισματική χρηματοδότηση αυξάνεται η ονομαστική ποσότητα χρήματος.

Συνήθως, η κεντρική τράπεζα μιας χώρας αντιμετωπίζει το δίλημμα αν θα νομισματοποιήσει το έλλειμμα ή όχι. Αν δεν χρηματοδοτήσει το έλλειμμα, οπότε η δημοσιονομική επέκταση δεν θα έχει την κάλυψη της νομισματικής πολιτικής, τα επιτόκια θα αυξηθούν και θα εκτοπισθεί η ιδιωτική δαπάνη. Επομένως, η κεντρική τράπεζα θα μπει στον πειρασμό να εμποδίσει την εκτόπιση του ιδιωτικού τομέα αγοράζοντας ομόλογα. Έτσι, η προσφορά χρήματος θ' αυξηθεί και η επεκτατική πολιτική δεν θα παρασύρει τα επιτόκια σε ανοδική πορεία.

⁸⁹ Διαφορά επιτοκίου μεταξύ τίτλων διαφορετικής επισφάλειας, την ίδια χρονική στιγμή. Πχ. διαφορά μεταξύ ελληνικού και γερμανικού 10ετούς ομολόγου.

⁹⁰ R. Dornbusch και S. Fischer, Μακροοικονομική, (1993), Εκδόσεις Κριτική, σελ. 796.

Ωστόσο, η κάλυψη των ελλειμμάτων μέσω νομισματοποίησης του Δημοσίου Χρέους κρύβει ένα κίνδυνο. Ο υπερβάλλον ρυθμός αύξησης της ποσότητας χρήματος ενεργοποιεί τον πληθωρισμό. Τελικά, η αυξημένη συνολική ζήτηση οδηγεί σε αύξηση των επιτοκίων. Έτσι, η εκτόπιση της ιδιωτικής δαπάνης, καταλήγει να είναι αναπόφευκτο γεγονός. Το κόστος δηλαδή στην περίπτωση αυτή είναι διπλό: έχουμε ταυτόχρονα άνοδο του πληθωρισμού και εκτόπιση της ιδιωτικής δαπάνης. Αν μάλιστα η οικονομία βρίσκεται κοντά σε σημείο πλήρους απασχόλησης, κάτι βέβαιο που δεν ισχύει στην περίπτωση της Ελλάδας, και πραγματοποιηθεί νομισματική κάλυψη των ελλειμμάτων, αυτή θα χρηματοδοτήσει απλώς τον πληθωρισμό.

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας έχει αφιερωθεί στην ανάλυση του προβλήματος, για το αν θα πρέπει η κεντρική τράπεζα να ελέγχει τα νομισματικά μεγέθη ή τα επιτόκια. Συνήθως, όταν αυξάνεται το δημόσιο έλλειμμα, συνίσταται η αποφυγή της νομισματοποίησης του. Δηλαδή, θα πρέπει να αφεθούν τα επιτόκια να εκδηλώσουν την ανοδική τους τάση και παράλληλα να κρατηθεί σταθερός ο ρυθμός αύξησης της ποσότητας χρήματος. Αν μάλιστα η οικονομία βρίσκεται κοντά στην πλήρη απασχόληση και γινόταν νομισματική κάλυψη των ελλειμμάτων, αυτή θα τροφοδοτούσε απλώς τον πληθωρισμό⁹¹. Τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα αν γίνονται απερίσκεπτες αυξήσεις των κρατικών δαπανών, οπότε η προσφορά απεριόριστης νομισματικής χρηματοδότησης θα προσέφερε πρόσθετη ενίσχυση του πληθωρισμού, μέσω της νομισματικής επέκτασης. Αλλά κάτω από ορισμένες συνθήκες, ο κίνδυνος έξαρσης του πληθωρισμού είναι περισσότερο ελεγχόμενος.

Εκτίμηση μας εν προκειμένω είναι, πως όταν η οικονομία βρίσκεται σε βαθιά ύφεση δεν υπάρχει λόγος να απορριφθεί η χρηματοδότηση μιας επεκτατικής

⁹¹ R. Dornbusch και S. Fischer, οπ. π., σελ. 797.

δημοσιονομικής πολιτικής με αύξηση της προσφοράς χρήματος, την οποία ωστόσο δεν φαίνεται να συμμερίζεται και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

v. Επιτυχής Εφαρμογή του Προγράμματος Σταθερότητας⁹²

Όπως είναι γνωστό, για την αντιμετώπιση της οξύτατης δημοσιονομικής κρίσης η χώρα μας επέλεξε τον δρόμο της εφαρμογής ενός “αυστηρού” ζετούς οικονομικού προγράμματος, που περιλαμβάνει μια σειρά διαρθρωτικών και άλλων παρεμβάσεων και έχει ως στόχο τη σταθεροποίηση και την ανάπτυξη της ασθμαίνουσας σήμερα οικονομίας. Η επιλογή αυτή, η οποία σημειωτέον έγινε αντικείμενο οξύτατης κριτικής, πιστεύεται ότι θα καταστήσει εφικτή την:

- αποφυγή μιας οικονομικής “χρεωκοπίας” της χώρας,
- επαναφορά της Ελλάδας σε μια τροχιά ικανοποιητικής ανάπτυξης,
- επανάκτηση της αξιοπιστίας της οικονομικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο και την διατήρηση του κύρους της χώρας στο διεθνή χώρο,
- μακροπρόθεσμη μείωση των ποσοστών ανεργίας και την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών.

Ωστόσο, από την εφαρμογή ενός τέτοιου φιλόδοξου προγράμματος δεν λείπουν και οι κίνδυνοι. Παράγοντες δηλαδή, που μπορούν να θέσουν σε αμφισβήτηση την επιτυχία της ολοκλήρωσης του όλου εγχειρήματος. Το ίδιο το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο εντοπίζει ορισμένους από αυτούς⁹³, οι οποίοι έχουν να κάνουν με:

⁹² Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο του Υπ. Οικονομικών, http://www.minfin.gr/content-api/f/binaryChannel/minfin/datastore/06/cb/1d/06cb1d92b078de515d396d9920523ada2c03db5e/application/pdf/SGP_EL.pdf.

⁹³ Έκθεση Δ.Ν.Τ για το μνημόνιο συνεργασίας, Μάιος 2010, παρ. 35, σελ. 21-22, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10110.pdf>.

- Την πιθανότητα η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας να μην είναι η προβλεπόμενη, αλλά ασθενέστερη.
- Το ενδεχόμενο να υπάρξει ισχυρή αντίδραση από την κοινωνία και τους συλλογικούς φορείς στις επιχειρούμενες αλλαγές, σε συνδυασμό με μια χαλαρή πολιτική βούληση.
- Το να μην επιτευχθούν πρωτογενή πλεονάσματα μετά την ολοκλήρωση του 3ετούς προγράμματος, όπως προβλέπεται.
- Τα προβληματικά στατιστικά στοιχεία που έχει στη διάθεση της η κυβέρνηση και οι διεθνείς οργανισμοί, για τα οποία, παρά τις προσπάθειες βελτίωσής τους, παραμένει αμφίβολη η αξιοπιστία τους.
- Το γεγονός ότι το εγχώριο πιστωτικό σύστημα μπορεί να χρειαστεί περαιτέρω στήριξη, που θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε νέα αύξηση του δημοσίου χρέους.
- Το ενδεχόμενο να επηρεαστούν αρνητικά τα δημόσια έσοδα από τη μείωση των μισθών και την ύφεση.
- Το ότι η επάνοδος της Ελλάδας στις διεθνείς αγορές από το 2012 και μετά, μπορεί να μη συνοδευτεί από μια αυξημένη εμπιστοσύνη των επενδυτών και τα επιτόκια δανεισμού να είναι περισσότερο υψηλά απ' ό τι εκτιμάται.

Η εκτίμηση μας είναι ότι η χώρα θα κατορθώσει να διέλθει επιτυχώς από τη στενωπό των δημοσιονομικών συμπληγάδων, έστω και με αναθεωρήσεις του ισχύοντος προγράμματος. Ωστόσο, καμία εφαρμογή του προγράμματος αυτού, όσο επιτυχής και αν είναι, όσες τροποποιήσεις και αν υποστεί, δεν είναι ασφαλώς χωρίς κάποιο αναπόφευκτο κόστος. Όπως επανειλημμένα έχει γραφτεί⁹⁴, η υλοποίηση ορισμένων εκ των μέτρων που προβλέπονται σε αυτό, αναμένεται να οδηγήσουν σε χειροτέρευση –

⁹⁴ Π.χ. Βεργόπουλος Κώστας, “Οι ζωές των άλλων”, Άρθρο στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 9/4/2010, <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=149544>.

τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα – της εισοδηματικής θέσης πολλών ανθρώπων, με συνέπεια την περαιτέρω όξυνση φαινομένων ανέχειας και κοινωνικής περιθωριοποίησης.

3. Συμπεράσματα – Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας

“Εξαγωγές ή Θάνατος”
Θωμάϊδης Βασίλειος
πρόεδρος Σ.Ε.Β.Ε

i) Συμπεράσματα

Συνοψίζουμε τα σημαντικότερα συμπεράσματα όσων έχουν εκτεθεί παραπάνω, μέσω σύντομων απαντήσεων σε ορισμένα ερωτήματα:

- Γιατί το δημόσιο χρέος της χώρας έφθασε σε δυσθεώρητα ύψη;

Η διόγκωση του δημόσιου χρέους της χώρας στα σημερινά επίπεδα οφείλεται στην ταχύτερη αύξηση των δημοσίων δαπανών απ’ ότι επιτρέπει η δυνατότητα χρηματοδότησης τους μέσω του φορολογικού συστήματος. Η διαπίστωση αυτή θα έλεγε κανείς ότι συνιστά κατά κάποιο τρόπο ταυτολογία, εφόσον εξ’ ορισμού το δημόσιο χρέος είναι η συσσώρευση της διαφοράς μεταξύ κρατικών εσόδων και εξόδων. Η πραγματικότητα όμως ενίοτε, είναι αφοπλιστικά απλή. Δεν αντιλέγει κανείς ότι τα

δημόσια έσοδα θα μπορούσαν να είναι πράγματι υψηλότερα εάν δεν υφίστατο τόσο μεγάλη φοροδιαφυγή. Ούτε πως δεν θα μπορούσε να υπάρξει ένας πιο αποτελεσματικός έλεγχος της δημόσιας σπατάλης. Οι διαπιστώσεις όμως αυτές, απαντούν σε κάποιο άλλο ερώτημα. Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας, έφθασε σχεδόν στο 120% του ΑΕΠ, διότι η χώρα μας υλοποιεί ανελλιπώς καθ' όλη τη διάρκεια των τελευταίων 35 ετών ελλειμματικούς προϋπολογισμούς.

- *Γιατί το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας οξύνθηκε δραματικά τον τελευταίο χρόνο, μολονότι πρόκειται για ένα χρονίζον θέμα;*

Όπως είδαμε, το 2009 η Ελλάδα υλοποίησε τον πλέον ελλειμματικό προϋπολογισμό της μεταπολίτευσης. Επιπρόσθετα, το 2009 ήταν μια χρονιά ύφεσης για τις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες του πλανήτη⁹⁵. Πάραυτα, θεωρούμε πως αυτοί δεν ήταν οι λόγοι για την απότομη όξυνση της κρίσης. Η Ελλάδα μπορούσε μέχρι και πέρυσι να δανείζεται από τις διεθνείς αγορές με χαμηλά σχετικά επιτόκια και να ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στις δανειακές της υποχρεώσεις. Αλλά από τα τέλη του 2009, το κόστος δανεισμού άρχισε να σκαρφalώνει σε δυσθεώρητα ύψη. Στο επόμενο διάγραμμα παρουσιάζεται η εξέλιξη της απόδοσης των ελληνικών 10ετών ομολόγων για το διάστημα Αύγουστος 2009 – Αύγουστος 2010. Στους 2 κάθετους άξονες παρουσιάζεται η ποσοστιαία απόδοση των ομολόγων ενώ στον οριζόντιο άξονα είναι οι μήνες, αρχής γενομένης από τον Σεπτέμβριο του 2009.

⁹⁵ U.N.C.T.A.D, “Trade and Development Report - 2009”, σπ.π.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6

Απόδοση Ελληνικών 10ετών Ομολόγων (Greek bonds yields)

Πηγή: Ειδησεογραφικό πρακτορείο Bloomberg⁹⁶.

Το γεγονός αυτό της ραγδαίας αύξησης των επιτοκίων δανεισμού σε επίπεδα του 10% σήμαινε ότι αν η χώρα συνέχιζε να δανείζεται με τέτοιο επιτόκιο, θα έφτανε κάποια στιγμή να δαπανά το 11,5% του ΑΕΠ ή αλλιώς το 27% περίπου των εσόδων της για την πληρωμή τόκων και μόνο⁹⁷. Η αύξηση αυτή των spreads ήταν σίγουρα υπερβολικά έντονη, δύσκολα αμφισβητείται όμως ότι αντανακλά υπαρκτά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, τα οποία φωτίστηκαν από την κρίση.

Όπως είναι φυσικό, μια τέτοια κατάσταση δεν θα μπορούσε να συνεχιστεί επί μακρόν. Εάν η χώρα εξακολουθούσε να δανείζεται με τόσο υψηλά επιτόκια, η

⁹⁶ Διαθέσιμο στο <http://www.bloomberg.com/apps/quote?ticker=GGGB10YR:IND#chart>.

⁹⁷ Υπό την προϋπόθεση ότι το συνολικό δημόσιο χρέος παρέμενε σταθερό στο 115% του ΑΕΠ και ότι τα συνολικά έσοδα ανέρχονται στο 41,9% του ΑΕΠ (όπως προβλέπεται στο αναθεωρημένο πρόγραμμα σταθερότητας (σελ. 29)).

αδυναμία εξυπηρέτησης των οφειλών της – δηλαδή η χρεοκοπία της χώρας – θα ήταν θέμα χρόνου και μόνον. Επομένως, η προσφυγή της χώρας σε κάποιον μηχανισμό στήριξης της οικονομίας της – πέραν της διεθνούς αγοράς ομολόγων – ήταν επιβεβλημένη. Το αν ο μηχανισμός αυτός θα έπρεπε να είναι το Δ.Ν.Τ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ε.Κ.Τ, ή κάποιος άλλος σχηματισμός, καθώς και οι όροι παροχής της βοήθειας⁹⁸ είναι θέμα που δεν αφορά την παρούσα εργασία.

- *Ποιο είναι το σημαντικότερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας σήμερα:*

Υπογραμμίζουμε καταρχάς ότι ακόμη και σήμερα – το έτος 2010 – δεν υπάρχει καμιά οικονομία στον πλανήτη που να μην αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα. Αυτό που διαφέρει προφανώς, είναι το είδος και η ένταση τους. Το δημόσιο χρέος της ισχυρότερης οικονομίας του κόσμου (ΗΠΑ), ανέρχεται στο 64% του ΑΕΠ της, ενώ η δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη – αυτή της Κίνας – μολονότι συσσωρεύει μεγάλα εμπορικά πλεονάσματα και κατορθώνει να αναπτύσσεται με ταχύτατους ρυθμούς, δεν παύει να χαρακτηρίζεται από μεγάλες κοινωνικές ανισότητες⁹⁹. Γενικότερα, θα λέγαμε ότι εφόσον όλα τα κράτη της υφελίου αντιμετωπίζουν έναν εισοδηματικό περιορισμό, η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει μεν να στοχεύει στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας, αλλά πάντοτε εντός του πλαισίου που προσδιορίζουν κάθε φορά οι υφιστάμενες δυνατότητές τους.

Εάν έπρεπε να παραθέσουμε ένα μόνο από τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, θα λέγαμε πως είναι το αυξημένο έλλειμμα ανταγωνιστικότητάς της. Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα των ελληνικών αγαθών είναι ταυτόχρονα πηγή αλλά και απόρροια άλλων δυσχερειών της εγχώριας οικονομίας. Πηγάζει από παράγοντες όπως η

⁹⁸ Βλ. Υφιστάμενο μνημόνιο συνεργασίας.

⁹⁹ *World Bank*, “Rising Income Inequality in China: A Race to the top”, Policy Research Working Paper 4700, Αύγουστος 2008.

χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας σε πολλούς επιχειρηματικούς κλάδους¹⁰⁰, από την μη βέλτιστη αξιοποίηση των παραγωγικών συντελεστών της χώρας, από εξωτερικά κόστη που προκαλεί η κακή λειτουργία του δημοσίου τομέα, από την ανεπάρκεια τεχνολογικών υποδομών, από την ισχυροποίηση του κοινού νομίσματος των τελευταίων ετών, και άλλα. Είναι όμως παράλληλα πηγή και άλλων προβλημάτων για την ελληνική οικονομία. Το έλλειμμα αυτό της ανταγωνιστικότητας, όπως περιγράφεται αναλυτικότερα στο 4^ο κεφάλαιο του 1^{ου} μέρους, έχει ως συνέπεια τα αυξημένα ποσοστά ανεργίας, την επίτευξη μικρότερων εισοδημάτων για τους εργαζόμενους και λιγότερων κερδών για τις επιχειρήσεις, τη διαρκή μεγέθυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, την είσπραξη λιγότερων φόρων από το δημόσιο – το οποίο με τη σειρά του έχει λιγότερα έσοδα να διαθέσει για το ξεπέραςμα αυτής της κατάστασης, κ.ο.κ.

Είναι προφανές λοιπόν, ότι η ύπαρξη ή μη ενός τμήματος της οικονομίας που είναι διεθνώς ανταγωνιστικό, είναι πηγή ενός ενάρετου ή φαύλου κύκλου για όλη την οικονομία της χώρας. Στο πρόσφατο παρελθόν, όταν ακόμη τα κράτη μπορούσαν να υψώνουν προστατευτικούς φραγμούς απέναντι στο διεθνές εμπόριο και να καθορίζουν κατά βούληση τη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος τους, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας μιας χώρας ήταν ευκολότερα διαχειρίσιμο ζήτημα. Σήμερα όμως, σε καθεστώς πλήρους απελευθέρωσης της κίνησης αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού στα πλαίσια της Ε.Ε, και μιας ολοένα αυξανόμενης απελευθέρωσης των ροών του διεθνούς εμπορίου στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου¹⁰¹, η ικανότητα μιας χώρας να προωθεί ικανοποιητικά τα αγαθά της σε διεθνές επίπεδο καθίσταται όρος για την ίδια της την επιβίωση.

¹⁰⁰ Βλ. σχετ. *I.O.B.E*, “Η Ελληνική Βιομηχανία Τροφίμων - Ποτών”, Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 23.

¹⁰¹ *W.T.O*, Δελτίο Τύπου 604, “First quarter of 2010 sees trade value rise by about 25%”, 2 Ιουνίου 2010,

ii) Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας

Θεωρούμε πως επικρατέστερη εκδοχή για τα δημόσια οικονομικά της χώρας είναι αυτή που θα προκύψει από την επιτυχή εφαρμογή του σχεδίου σταθεροποίησης. Ευκαταίος θα ήταν επίσης, ένας ταυτόχρονος μετασχηματισμός του παραγωγικού προτύπου της χώρας, ο οποίος θα έθετε ισχυρά θεμέλια για μια μακροχρόνια και βιώσιμη ανάπτυξη της οικονομίας.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, θα πρέπει να θεωρείται βέβαιο πως η αποκλιμάκωση της κρίσης που έχει ενσκήψει στη χώρα θα πραγματοποιηθεί με βραδείς ρυθμούς. Παρακάτω εκτίθενται ορισμένες υποθέσεις για τις βασικότερες συνέπειες της κρίσης που θα εμφανιστούν στην ελληνική οικονομία κατά την προσεχή τετραετία.

1. Στην εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής

Ως βασικός στόχος των ελληνικών κυβερνήσεων για τα επόμενα χρόνια προβάλλει η σταθεροποίηση της οικονομίας και η επάνοδος της χώρας σε μια βιώσιμη αναπτυξιακή τροχιά μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Σύμφωνα με τον καθηγητή Ι. Στουρνάρα¹⁰², επιμέρους στόχοι των μεταρρυθμιστικών πολιτικών οφείλουν να είναι:

- η αύξηση της εθνικής αποταμίευσης και των εξαγωγών (τουλάχιστον σε ποσοστό 10% του ΑΕΠ),
- η εξαγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που θα είναι περισσότερο ανταγωνιστικά, δηλαδή η μετακίνηση από προϊόντα και υπηρεσίες

http://www.wto.org/english/news_e/pres10_e/pr604_e.htm#_ftnref1

¹⁰² Στουρνάρας Ι. και Βρεττός Ν., “Η Ελληνική Οικονομία σε Αναζήτηση Στρατηγικής: Άξονες και Δράσεις μιας Μεταρρυθμιστικής Πολιτικής”, Ελληνο-Αμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2009.

χαμηλής τεχνολογίας και ποιοτικού περιεχομένου σε αντίστοιχα μεσαίας/υψηλής τεχνολογίας και περιεχομένου, και

- η βελτίωση των θεσμών, η προώθηση της διαφάνειας, η καταπολέμηση της διαφθοράς και συνολικά η επανίδρυση ενός κράτους που θα εμπνέει εμπιστοσύνη στους πολίτες του και τη διεθνή κοινότητα.

Τις τελευταίες 2 δεκαετίες ολοκληρώθηκαν ήδη πολλές μεταρρυθμίσεις που στόχευαν στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, η συνέχισή τους θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη για τον πρόσθετο λόγο ότι προβλέπονται από το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής το οποίο προδιαγράφει την οικονομική πολιτική της χώρας για τα 3 επόμενα (τουλάχιστον) χρόνια και άλλα νομοθετήματα, οι σημαντικότερες εκ των οποίων είναι:

- Η αξιολόγηση των νέων νόμων με κριτήριο τις επιπτώσεις τους στην οικονομία (impact assessment).
- Η μεταρρύθμιση του πλαισίου συλλογικών διαπραγματεύσεων στην αγορά εργασίας αλλά και του γενικότερου ρυθμιστικού πλαισίου με γνώμονα την ενίσχυση της ευελιξίας της εργασίας.
- Η ισχυροποίηση των μηχανισμών ελέγχου των δαπανών των νοσοκομείων και των ΟΤΑ, ιδίως μέσα από την εφαρμογή σύγχρονων πληροφοριακών συστημάτων.
- Η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ιδίως μέσω της μείωσης των διοικητικών βαρών για τις επιχειρήσεις, της επίσπευσης των διαδικασιών αδειοδότησης και της απελευθέρωσης των κλειστών επαγγελμάτων.

- Η υποβοήθηση των επενδύσεων στον τομέα της αποκαλούμενης “πράσινης ανάπτυξης” (Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, τεχνολογίες εξοικονόμησης ενέργειας, διαχείριση φυσικών πόρων, κλπ.).
- Η ενίσχυση του εξαγωγικού προσανατολισμού των επιχειρήσεων μέσα από την παροχή τεχνικής βοήθειας, συμβουλευτικών υπηρεσιών, οργάνωση σεμιναρίων, την υποστήριξη της δημιουργίας clusters μικρομεσαίων επιχειρήσεων, κλπ.
- Η παροχή επαρκούς ρευστότητας για την τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας (ΤΕΜΠΜΕ, νέος επενδυτικός νόμος).

2. Στην απασχόληση

Η πιο επώδυνη συνέπεια της ύφεσης στην οποία βυθίζεται η ελληνική οικονομία είναι ίσως η αύξηση του ποσοστού της ανεργίας και συνεπώς και η μείωση του εισοδήματος. Στην πρόσφατη Έκθεση για τις προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας¹⁰³, ο ΟΟΣΑ προβλέπει ότι το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα θα εκτιναχθεί στο 14,3%. Εάν επαληθευτεί το σενάριο αυτό – πόσο μάλλον στην περίπτωση που θα αποδειχθεί αισιόδοξο – η Ελλάδα θα βιώσει τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας της μεταπολιτευτικής περιόδου. Ένα τέτοιο φαινόμενο “ισπανοποίησης”, θα εξακολουθήσει να αφήνει πολύ μακριά την ελληνική οικονομία από την πλήρη εκμετάλλευση των παραγωγικών της δυνατοτήτων και θα οξύνει περαιτέρω τα φαινόμενα φτώχειας και περιθωριοποίησης.

Εκτός όμως από την αύξηση του ποσοστού ανεργίας – η έστω την σταθεροποίηση του σε ένα ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο το επόμενο διάστημα –

¹⁰³ O.E.C.D, “Economic Outlook No 87”, Μάιος 2010, σελ. 72, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/57/43117724.pdf>.

αναμένεται¹⁰⁴ και η μεταβολή του ρυθμιστικού πλαισίου στην αγορά εργασίας που θα προωθήσει περαιτέρω την ελαστικότητα των εργασιακών σχέσεων, επιταχύνοντας έτσι τη σύγκλιση με τις σύγχρονες ευρωπαϊκές τάσεις. Το ειδικό βάρος της μερικής απασχόλησης διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Ενώ στη Γερμανία η μερική απασχόληση ξεπερνά το ¼ της συνολικής απασχόλησης, σε χώρες όπως η Ελλάδα κυμαίνεται γύρω στο 5,8%. Η Ολλανδία πρωτοπορεί στους δείκτες μερικής απασχόλησης ανδρών και γυναικών με το εντυπωσιακό 47,6%, ακολουθούμενη από τη Σουηδία στην οποία το ποσοστό ανέρχεται στο 27%, με τελευταίες την Βουλγαρία (2,6%) και την Σλοβακία (2,3%)¹⁰⁵. Αξιοσημείωτη διαφοροποίηση υφίσταται και στα ποσοστά των ατόμων που εργάζονται με συμβόλαια ορισμένου χρόνου. Από την ίδια πηγή (σελ. 6, Πίνακας 10) παρατηρούμε ότι στην Ισπανία οι συμβάσεις αυτές αφορούν το 30,1% των εργαζομένων, στην Ελλάδα το 10,3%, στη Γαλλία το 14,2% ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο μόλις το 5,3% του συνόλου.

Τέλος, οι εργασιακές ανάγκες που προκύπτουν εξαιτίας της κρίσης, μεταβάλλουν ακόμη και την ίδια την κουλτούρα της ελληνικής κοινωνίας στο θέμα της κινητικότητας στην απασχόληση. Οι Έλληνες, αλλά και οι ευρωπαίοι γενικότερα, φαίνεται πως έχουν εξαιρετικά χαμηλή κινητικότητα. Αυτή τη στιγμή, μόνο το 2% των πολιτών της ΕΕ ζουν και εργάζονται σε μια χώρα της ΕΕ, ενώ ο μέσος όρος παραμονής στην ίδια θέση εργασίας είναι 10,6 έτη στην Ε.Ε έναντι 6,7 στις ΗΠΑ. Υπολογίζεται ότι 2-3 εκατομμύρια θέσεις εργασίας παραμένουν κενές στην ΕΕ λόγω της απουσίας μιας γνήσιας κουλτούρας σ' ό,τι αφορά την κινητικότητα¹⁰⁶. Βέβαια, δεν υπάρχουν ακόμη

¹⁰⁴ βλ. σχετ. Έκθεση επιτροπής εμπειρογνομόνων του υπουργείου απασχόλησης υπό τον καθηγητή Ι. Κουκιάδη, Αθήνα, 2008.

¹⁰⁵ Πηγή: Eurostat, "Labour Market Latest Trends – 1st quarter 2009 data", p.4, Table 6, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-035/EN/KS-QA-09-035-EN.PDF.

¹⁰⁶ Πηγή: European Employment Services – EURES.

στοιχεία που να στοιχειοθετούν αυτή την τάση, ωστόσο είναι διάχυτη η πεποίθηση¹⁰⁷ ότι τόσο η γεωγραφική όσο και η εργασιακή κινητικότητα, γίνονται πλέον αποδεκτές ως αναγκαίο στοιχείο της νέας εργασιακής πραγματικότητας.

3. Στη διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης

Δεν αποκλείεται επίσης μια μερική αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων, υπό την έννοια ότι πολλές από τις καταναλωτικές δαπάνες θα επαναπροσδιοριστούν πλήρως. Η μείωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος ενός μέρους του πληθυσμού για τα επόμενα χρόνια, αλλά και η αβεβαιότητα που προκαλεί η παρατεινόμενη κρίση της οικονομίας, μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική συρρίκνωση της ζήτησης για είδη που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως πολυτελείας, αφήνοντας σχετικά ανεπηρέαστες τις δαπάνες των νοικοκυριών για βασικά είδη διαβίωσης. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη από όσες επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται σε τέτοιους τομείς. Σε ότι αφορά τους κλάδους της ελληνικής μεταποίησης, μεγαλύτερες συνέπειες θα υποστούν οι επιχειρήσεις των οποίων η παραγωγή εξαρτάται αποκλειστικά από την εγχώρια ζήτηση συγκριτικά με όσες επιχειρήσεις διαθέτουν μέρος της παραγωγής τους σε αγορές του εξωτερικού, ενώ θα πρέπει να θεωρείται βέβαια η μείωση της καταναλωτικής δαπάνης του δημοσίου. Ήδη από τις αρχές του 2010 διαφαίνεται μια σοβαρή μείωση της δραστηριότητας σε τομείς όπως είναι ο κατασκευαστικός κλάδος¹⁰⁸, ο τουρισμός, το λιανικό εμπόριο, κλπ.

¹⁰⁷ *Ευρωβαρόμετρο*, “Free movement rights for workers and Eurobarometer survey on labour mobility”, Ιούλιος 2010, σελ. 3.

¹⁰⁸ Βλ. *Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ανωτόμων Τεχνικών Εταιριών (ΣΑΤΕ)*, Εξαμηνιαία Έκθεση Εξελίξεων του Κατασκευαστικού Κλάδου, 2010, http://www.sate.gr/nea/press/FINAL_7-2010.pdf.

4. Στη φορολογία

Η επιτακτική ανάγκη για περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος κατά τα επόμενα χρόνια επιβάλλει την αύξηση των δημοσίων εσόδων. Η αύξηση αυτή δεν μπορεί παρά να προέλθει από την αύξηση των φορολογικών εσόδων (συγκέντρωση σημαντικών εσόδων από την επιχειρηματική λειτουργία των δημοσίων επιχειρήσεων είναι αδύνατο να υπάρξει στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα). Η αύξηση των φορολογικών εσόδων αναμένεται να επιτευχθεί μέσω δυο διαύλων. Αφενός μέσω της πάταξης της εκτεταμένης φοροδιαφυγής αλλά και της παραοικονομίας, και αφετέρου μέσω της αύξησης των φορολογικών συντελεστών και της επιβολής νέων φόρων.

Οι επιχειρήσεις πρωτίστως, και δευτερευόντως οι επιτηδευματίες θα πρέπει να αναμένουν την εντατικοποίηση των φορολογικών ελέγχων καθώς και την επιβολή αυστηρότερων ποινών για τυχόν φορολογικές παραβάσεις. Η δε επιβολή νέων φόρων μπορεί να λάβει διάφορες μορφές που είναι αδύνατο να προβλεφθούν αφού είναι κάθε φορά αποτέλεσμα μελέτης διαφορετικών επιτροπών που συστήνονται στο Υπουργείο Οικονομικών και πολιτικής επιλογής που δεν ακολουθεί συγκεκριμένα κριτήρια. Χαρακτηριστικές ωστόσο είναι οι νέες φορολογικές προτάσεις που δημοσιεύτηκαν πρόσφατα στον ημερήσιο τύπο με αφορμή τον προϋπολογισμό για το οικονομικό έτος 2011, και περιλαμβάνουν την υπαγωγή στον υψηλό συντελεστή ΦΠΑ προϊόντων που υπάγονται σήμερα στο 11%, την αύξηση των αντικειμενικών αξιών των ακινήτων, την επιβολή “πράσινων” τελών, κλπ. Το μέγεθος των συνολικών νέων επιβαρύνσεων είναι προφανώς αδύνατο να εκτιμηθεί. Εκτιμούμε όμως, πως θα καταβληθεί προσπάθεια ώστε η όποια διεύρυνση της φορολογητέας ύλης, να επιβαρύνει κυρίως το εισόδημα των φυσικών προσώπων και λιγότερο των επιχειρήσεων με μοναδική ίσως εξαίρεση την έκτακτη εισφορά των κερδοφόρων επιχειρήσεων.

5. *Στη μείωση των δημοσίων δαπανών*

Εξαιτίας της ίδιας επιτακτικής ανάγκης για δραστικό περιορισμό των ελλειμμάτων, επιβάλλεται και ο περιορισμός των δαπανών που περιγράφονται στο έτερο σκέλος του κρατικού προϋπολογισμού. Η προσπάθεια αυτή είναι ήδη φανερή από τις αρχές του 2010 και φαίνεται πως αποδίδει ήδη καρπούς (Υπουργείο Οικονομικών, δελτίο εκτέλεσης προϋπολογισμού Ν^ο 7 – Ιούλιος 2010, στοιχεία επταμήνου). Σημαντική εξοικονόμηση δαπανών για το δημόσιο θα πρέπει να αναμένεται τα επόμενα χρόνια μέσα από τη μείωση των δαπανών για μισθοδοσία του προσωπικού (περιορισμός προσλήψεων και μισθολογικών παροχών – νόμος 3833/2010), τη μείωση των πόρων που διατίθενται για την κάλυψη δαπανών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (νόμος 3852 – Καλλικράτης), τη συρρίκνωση της σπατάλης που λαμβάνει χώρα σε ΔΕΚΟ μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων εξυγίανσης (λχ. ΟΣΕ), τις μειώσεις των δαπανών για ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη, μέσα από την αλλαγή του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των νοσοκομείων και των ασφαλιστικών ταμείων, και άλλες, μικρότερης σημασίας, περικοπές δαπανών.

Η μείωση της καταναλωτικής δαπάνης του δημοσίου βέβαια, είναι παράγοντας που θα επηρεάσει αρνητικά το ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας, εντούτοις, προβλέπεται, όχι σε σημαντικό βαθμό. Ο εξορθολογισμός αυτός – ή μείωση – των δημοσίων δαπανών θα επηρεάσει προφανώς σε μεγάλο βαθμό τις επιχειρήσεις που προμηθεύουν το δημόσιο και τα ΝΠΔΔ με αγαθά και υπηρεσίες, τις εργοληπτικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται κατά κύριο λόγο σε δημόσια έργα (κυρίως των Ο.Τ.Α), τους εκμισθωτές ακινήτων προς το δημόσιο, αλλά και όσους εργάζονται ήδη για το κράτος και ευελπιστούσαν σε καλύτερες απολαβές τα επόμενα χρόνια.

6. Στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Η μείωση του ΑΕΠ της χώρας το 2010 θα έχει ως συνέπεια τη μείωση της εγχώριας ζήτησης τόσο για αγαθά του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού. Η επίπτωση της μειωμένης ζήτησης εισαγόμενων αγαθών από τα νοικοκυριά στο εμπορικό έλλειμμα είναι άμεση. Αλλά η μείωση της ζήτησης για εγχώρια αγαθά θα οδηγήσει επίσης σε μείωση της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας και περαιτέρω στη μείωση των εισαγωγών λόγω της μειωμένης ζήτησης πρώτων υλών και άλλων αγαθών από τις επιχειρήσεις αυτές. Ήδη από το 2009 το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μειώθηκε σημαντικά κατά 8,2 δις ευρώ, ή 23,5% και διαμορφώθηκε σε 26,6 δις ευρώ ή 11,2% του ΑΕΠ, έναντι 14,6% του ΑΕΠ το 2008¹⁰⁹.

Η ύφεση λοιπόν, όπως είναι εύλογο, θα συντελέσει στη σημαντική υποχώρηση του ελλείμματος του ισοζυγίου και για τα επόμενα 2-3 χρόνια. Ωστόσο, όπως πολύ εύστοχα σημειώνεται στην Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος για το 2009 – επιβεβαιώνοντας έμμεσα και όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για την πηγή των προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας – «Οι εξελίξεις αυτές αποτελούν συγκυριακό φαινόμενο, δεδομένου ότι παραμένουν οι δομικές αδυναμίες της οικονομίας οι οποίες τροφοδοτούν το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Υπενθυμίζεται ότι το έλλειμμα αυτό εξ ορισμού αντανακλά την υστέρηση της εθνικής αποταμίευσης έναντι της εγχώριας επενδυτικής δαπάνης, ενώ άμεσα οφείλεται στις μεγάλες απώλειες διεθνούς ανταγωνιστικότητας οι οποίες αντανακλώνται και στην υποχώρηση των μεριδίων αγοράς των ελληνικών εξαγωγών που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σύμφωνα και με την πρόσφατη μελέτη των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η υστέρηση της αποταμίευσης έναντι των επενδύσεων την τελευταία δεκαετία οφείλεται στην ταυτόχρονη ταχεία αύξηση της κατανάλωσης και των επενδύσεων, που ήταν

¹⁰⁹ Τράπεζα της Ελλάδος, “Έκθεση του Διοικητή για το 2009”, σελ. 143.

αποτέλεσμα της αποκλιμάκωσης των επιτοκίων λόγω της ένταξης στην ΟΝΕ, της μεγάλης επιτάχυνσης της πιστωτικής επέκτασης, της δραστηκής ενίσχυσης των θετικών προσδοκιών των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων και, βεβαίως, των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων».

iii) Αντί επιλόγου

Είναι προφανώς πολύ δύσκολο να αναλυθεί σε λίγες γραμμές ένα θέμα για το οποίο έχουν γραφεί και ειπωθεί τόσα και τόσα το τελευταίο διάστημα. Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, επισημαίνουμε ότι η κρίση της ελληνικής οικονομίας είναι διπλή. Είναι κρίση δημοσιονομική και κρίση ανταγωνιστικότητας, και έχει τις ρίζες της σε λάθη και παραλείψεις που οφείλονται στην ίδια την Ελλάδα. Όποια πάντως κι αν είναι τελικά η εξέλιξη, το βέβαιο είναι ότι η πορεία της οικονομίας αυτής της περιόδου θα προσφέρει άφθονη ύλη προς μελέτη και έρευνα στους κατοπινούς σπουδαστές των οικονομικών σχολών.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΑΦΟΡΩΝ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΩΝ

ΒΙΒΛΙΑ

1. Dornbush R. and Fischer S., «Μακροοικονομική», Εκδ. Κριτική, 1993.
2. Dornbush R. and Draghi M., «Public Debt Management: Theory and History», Centre for Economic Policy Research, 1990.
3. Sturzenegger F. and Zettelmeyer J., «Debt Defaults and Lessons from a Decade of Crises», The MIT Press, 2006.
4. Ferguson K., «Essential economics, a guide for business students», Macmillan, 2001.
5. Kindleberger C. and Herrick B., «Οικονομική Ανάπτυξη», Εκδόσεις Παπαζήση, 1982, Αθήνα.
6. Krugman P., «Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης», Εκδ. Καστανιώτης, 2009.
7. Βαβούρας Ι., «Εθνική Οικονομική Πολιτική και Ο.Ν.Ε», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994.
8. Βερναρδάκης Ν., «Το Τρένο της Ανάπτυξης και η Ελλάδα του πέμπτου Condratiev», Εκδ. Παπαζήσης, 1988.
9. Γεωργακόπουλος Θ., «Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική», Εκδ. Μπένου, 2005.
10. Καραβίτης Ν., «Δημόσιο Χρέος και Έλλειμμα», Εκδ. Διόνικος, 2008.
11. Κωστής Κ. και Πετμεζάς Σ., «Η Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας τον 19^ο αιώνα (1830 – 1914)», Εκδ. Αλεξάνδρεια, 2006.
12. Μούσης Ν., «Ευρωπαϊκή Ένωση – Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική», Εκδ. Παπαζήσης, 2005.

13. Πιτέλης Χ., «Οικονομικοί Θεσμοί, Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Οικονομική Πολιτική», Εκδ. Τυπωθήτω, 1998.

ΑΡΘΡΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ – ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. Maddison Angus, «Statistics on World Population, GDP and Per Capita GDP, 1 – 2008 AD», Διαθέσιμο: <http://www.ggdc.net/maddison>.
2. Sweder van Wijnbergen, «Mexico's External Debt Restructuring in 1989-90», Παγκόσμια Τράπεζα, 1990, WPS 424, Διαθέσιμο: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1990/06/01/000009265_3960929173649/Rendered/PDF/multi0page.pdf.
3. World Bank, «Rising Income Inequality in China: A Race to the top», Policy Research Working Paper 4700, Αύγουστος 2008.
4. Αλογοσκούφης Γ., «Η Ελληνική Οικονομία μετά τη Μεταπολίτευση, η Κρίση και η Οικονομική Πολιτική», Αθήνα, Μάιος 2009.
5. Βαρβαρέσος Κ., Εισήγηση σε σε συνάντηση εργασίας στις 12-10-2009 για την “Πορεία της Βιομηχανίας προς το 2020”, σελ. 2, Ξενοδοχείο Macedonia Palace, Θεσσαλονίκη, <http://www.industry2020.gr/docs/endysi/BARBARESOS.pdf>.
6. Βασιλίας Θ. Ράπανος, «Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημόσιου Τομέα», I.O.B.E, Νοέμβριος 2009, Διαθέσιμο: <http://www.iobe.gr/media/deltyp/keimerg1.pdf>.
7. Βεργόπουλος Κ., “Οι ζωές των άλλων”, Άρθρο στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 9/4/2010, Διαθέσιμο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=149544>.
8. Βιλιάρδος Β., «Κρατική Πτώχευση», Διαθέσιμο: <http://www.casss.gr/PressCenter/Articles/1612.aspx> στις 20/11/2009.
9. Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, «World Economic Outlook – April 2010», σελ. 46, table 2.1, Διαθέσιμο: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/01/pdf/text.pdf>.

10. Εθνικό Παρατηρητήριο για τις ΜΜΕ, «Η κατάσταση και οι προοπτικές των ελληνικών ΜΜΕ», Ετήσια Έκθεση 2008, Διαθέσιμο:
http://observatory.eommex.gr/eommex/summary_annual_report_2008_gr.pdf
11. Ευρωβαρόμετρο, «Free movement rights for workers and Eurobarometer survey on labour mobility», Ιούλιος 2010, σελ. 3.
12. Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Ετήσια Έκθεση 2009, Διαθέσιμο:
<http://www.ecb.int/pub/pdf/annrep/ar2009el.pdf>.
13. Ζουπούδη Χ., «Η παγκόσμια Οικονομική Κρίση σύμφωνα με το Κεϋνσιανό Μοντέλο», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2009.
14. Ζουμπουλάκης Μ., Εισήγηση στην 4^η Συνάντηση Ελλήνων Ιστορικών Οικονομικής Σκέψης με τίτλο «Οι σχέσεις Ιστορίας και Οικονομικής Θεωρίας μετά τη Νέα Θεσμική Επανάσταση», Αθήνα, 2002,
<http://conference.het.gr/HET/pdf/Zoumpoulakis.pdf>.
15. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, «Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση», Ετήσια Έκθεση 2009, Κεφ. 1.2.2, σελ. 50-56, Διαθέσιμο:
http://www.inegsee.gr/sitefiles/studies/EKTHESI_11.pdf.
16. Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ, «Μελέτη διερεύνησης αναγκών των μικρών ελληνικών επιχειρήσεων σε προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης», 2008, σελ. 22, Διαθέσιμο: <http://www.imegsevee.gr/anagkes.pdf>.
17. Μαλλιαρόπουλος Δ., Μηνιαία Επιθεώρηση τράπεζας Eurobank «Οικονομία και Αγορές», τεύχος 9, 2010, σελ. 3.
18. Μουσαφίρης Χ., «Η Διατηρησιμότητα των Δημόσιων Οικονομικών στην Ελλάδα», Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008, σελ. 9.
19. Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, «Προτάσεις για την Αναμόρφωση του Φορολογικού Συστήματος», Ιανουάριος 2010, Διαθέσιμο: <http://www.oee.gr/publ/for2010/for2010.pdf>.
20. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ανωνύμων Τεχνικών Εταιριών (ΣΑΤΕ), Εξαμηνιαία Έκθεση Εξελίξεων του Κατασκευαστικού Κλάδου, 2010, Διαθέσιμο:
http://www.sate.gr/nea/press/FINAL_7-2010.pdf.

21. Σπανού Αικ., «Χρηματοπιστωτικές κρίσεις, Αιτία και Αφορμές», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2009.
22. Στουρνάρας Ι. και Βρεττός Ν., «Η Ελληνική Οικονομία σε Αναζήτηση Στρατηγικής: Άξονες και Δράσεις μιας Μεταρρυθμιστικής Πολιτικής», Ελληνο-Αμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2009. Διαθέσιμο: <http://www.bcg.com/documents/file35969.pdf>.
23. Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος (Σ.Ε.Β.Ε), Δελτίο Τύπου της 18/3/2010.
24. Τράπεζα Alpha Bank, Οικονομικό Δελτίο, Τεύχη 109, 111.
25. Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή για το 2009, Απρίλιος 2010.
26. Υπουργείο Οικονομικών, «Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης (80.000.000.000 Ευρώ)» μεταξύ των ακόλουθων Κρατών Μελών των οποίων Νόμισμα είναι το Ευρώ και της Ελληνικής Δημοκρατίας», Διαθέσιμο: http://www.minfin.gr/content-api/f/binaryChannel/minfin/datastore/ca/4a/db/ca4adb5f44b22c68aff898e47ba1da428aacf791/application/pdf/sn_kyrwtikoimf_2010_06_04_B.pdf.
27. Υπουργείο Οικονομικών, «Επικαιροποιημένο Ελληνικό Πρόγραμμα Σταθερότητας & Ανάπτυξης», Αθήνα, Ιανουάριος 2010.